

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
ANTONIO SAGGIO
της 25ης Φεβρουαρίου 1999 *

1. Με διάταξη της 21ης Μαρτίου 1997, το Hoge Raad der Nederlanden (Κάτω Χώρες) υπέβαλε στο Δικαστήριο πέντε προδικαστικά ερωτήματα ως προς την ερμηνεία του άρθρου 85 της Συνθήκης ΕΚ. Τα ερωτήματα αυτά αφορούν, αφενός, την ύπαρξη υποχρεώσεως για τους διαιτητές να εφαρμόζουν αυτεπαγγέλτως το προπαρατεθέν άρθρο αφετέρου, τις εξουσίες των εθνικών δικαστηρίων κατά την αμφισβήτηση διαιτητικών αποφάσεων που φέρονται ως αντίθετες προς τις διατάξεις του κοινοτικού δικαίου του ανταγωνισμού. Το λεπτό ζήτημα των σχέσεων μεταξύ του κοινοτικού δικαίου και των εθνικών δικονομικών κανόνων επισημαίνεται, συνεπώς, για μία ακόμη φορά στο Δικαστήριο.

Το εθνικό νομοθετικό πλαίσιο

2. Το άρθρο 1054, παράγραφος 1, του ολλανδικού κώδικα πολιτικής δικονομίας (Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering) ορίζει ότι τα διαιτητικά δικαστήρια αποφαινόνται σύμφωνα με τους κανόνες δικαίου. Κατά το άρθρο 1064 του εν λόγω κώδικα, ένδικο μέσο ακυρώσεως κατά των αποφάσεων, που δεν υπόκεινται σε διαιτητική έφεση ή που εκδόθηκαν επί διαιτητικής εφέσεως, μπορεί να ασκηθεί ενώπιον του Rechtbank εντός τριών μηνών από την ημερομηνία της καταθέσεως του πρωτοτύπου της αποφάσεως στη γραμματεία του εν λόγω δικαστηρίου.

Το άρθρο 1065, παράγραφος 1, αναφέρει για πούους λόγους μπορεί να ζητηθεί η ακύρωση των διαιτητικών αποφάσεων. Οι λόγοι ακυρώσεως που αναφέρονται υπό στοιχεία a, c και e της προπαρατεθείσας διατάξεως είναι λυσιτελείς στο πλαίσιο της παρούσας υποθέσεως. Αφορούν, αντιστοίχως, τις περιπτώσεις κατά τις οποίες η διαιτητική απόφαση πάσχει ακυρότητα, εκείνες κατά τις οποίες η διαιτητικό δικαστήριο δεν περιορίστηκε εντός των ορίων της εντολής που του έχει δοθεί [στοιχείο c] και, τέλος, εκείνες κατά τις οποίες το περιεχόμενο της διαιτητικής αποφάσεως ή ο τρόπος με τον οποίο αυτή εκδόθηκε αντιβαίνουν στη δημόσια τάξη ή στα χρηστά ήθη [στοιχείο e].

Η παράγραφος 4 διευκρινίζει στη συνέχεια ότι ο αναφερόμενος στην παράγραφο 1, υπό στοιχείο c, λόγος δεν μπορεί να καταλήξει στην ακύρωση της διαιτητικής αποφάσεως αν ο διάδικος που τον προβάλλει συμμετέσχε στη δίκη χωρίς να τον επικαλεσθεί, παρόλον ότι γνώριζε ότι το διαιτητικό δικαστήριο υπερέβαινε τα όρια της αποστολής που του είχε ανατεθεί.

3. Πρέπει να προστεθεί ότι, σύμφωνα με το άρθρο 1066, παράγραφοι 1 και 2, του ολλανδικού κώδικα πολιτικής δικονομίας, η αμφισβήτηση διαιτητικής αποφάσεως δεν αναστέλλει την εκτέλεσή της εκτός εάν το επιληφθέν δικαστήριο αποφασίσει διαφορετικά βάσει συνοπτικής εκτιμήσεως του βασίμου του ενδίκου μέσου.

* Γλώσσα του πρωτοτύπου: ιταλική.

Τα πραγματικά περιστατικά και τα προδικαστικά ερωτήματα

4. Η ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου διαφορά οφείλεται στη φερομένη μη εκτέλεση των υποχρεώσεων που απορρέουν από σύμβαση παροχής αδειάς για τη χρησιμοποίηση σήματος. Η συμφωνία αυτή, διάρκειας οκτώ ετών, συνάφθηκε την 1η Ιουλίου 1986 μεταξύ της εταιρίας Benetton International NV (στο εξής: Benetton), της εταιρίας Eco Swiss China Time Ltd (στο εξής: Eco Swiss), της οποίας η έδρα είναι στο Χονγκ-Κονγκ, και της Bulova Watch Company, της οποίας η έδρα είναι στη Νέα Υόρκη (στο εξής: Bulova). Σύμφωνα με τη σύμβαση αυτή, η Benetton και η Bulova χορήγησαν στην Eco Swiss το δικαίωμα να κατασκευάζει και να διαθέτει στο εμπόριο ωρολόγια χειρός και τοίχου φέροντα τη μνεία «Benetton by Bulova».

Η σύμβαση παροχής αδειάς για τη χρησιμοποίηση σήματος περιείχε, στο άρθρο της 26.Α, ρήτρα διαιτησίας, δυνάμει της οποίας η διευθέτηση οποιασδήποτε διαφοράς μεταξύ των συμβαλλομένων μερών γινόταν με διαιτησία, κατ' εφαρμογήν των κανόνων του Nederlandse Arbitrage Instituut (Ολλανδικού Ινστιτούτου Διαιτησίας). Εφαρμοστέα νομοθεσία ήταν η ολλανδική.

5. Με έγγραφο της 24ης Ιουνίου 1991, δηλαδή τρία έτη πριν από την αρχικώς προβλεφθείσα λήξη, η Benetton ανακοίνωσε στα άλλα μέρη την πρόθεσή της να καταγγείλει μονομερώς τη σύμβαση από τις 24 Σεπτεμβρίου 1991. Συνεπώς, με πρωτοβουλία της Eco Swiss και της Bulova κινήθηκε διαιτητική διαδικασία που είχε ως αντικείμενο τον θεμτό ή αθέμητο χαρακτήρα της συμπεριφοράς της Benetton όσον αφορά τις προβλεπόμενες από τη σύμβαση υποχρεώσεις. Κατά τη διάρκεια της διαδικασίας ούτε οι διάδικοι ούτε οι διαιτητές ήγειραν το

ζήτημα του συμβατού της συμφωνίας προς το κοινοτικό δίκαιο του ανταγωνισμού και, ιδίως, προς το άρθρο 85 της Συνθήκης.

Στις 4 Φεβρουαρίου 1993, οι διαιτητές εξέδωσαν μερική απόφαση [Partial Final Award, (στο εξής: PFA)], κατατεθείσα την ίδια ημέρα στη γραμματεία του Rechtbank te' s-Gravenhage, με την οποία υποχρέωσαν την Benetton να αποζημιώσει την Eco Swiss και την Bulova για τη ζημία που οι εταιρίες αυτές υπέστησαν λόγω της καταγγελίας της συμβάσεως παροχής αδειάς για τη χρησιμοποίηση σήματος από την Benetton, κρίνοντας την εν λόγω σύμβαση ως «εφαρμοστέα και ισχύουσα» και αφήνοντας τους διαδίκους να συμφωνήσουν ως προς το ποσόν της αποζημιώσεως για την επελθούσα ζημία. Η Benetton δεν άσκησε έφεση κατά της PFA εντός της προβλεπόμενης από τον νόμο προθεσμίας (εντός τριών μηνών από την ημερομηνία της καταθέσεως της αποφάσεως).

Επειδή οι διάδικοι δεν μπόρεσαν να συμφωνήσουν, η Eco Swiss απευθύνθηκε εκ νέου στους διαιτητές για να αποφανθούν επί του ύψους των ποσών που οφείλονταν ως αποζημίωση για την επελθούσα ζημία. Με απόφαση της 23ης Ιουνίου 1995, η οποία ονομάστηκε Final Arbitral Award (στο εξής: FAA), οι διαιτητές υποχρέωσαν την Benetton να καταβάλει στην Eco Swiss ποσό 23 750 000 δολαρίων (USD), καθώς και τα ποσά που ξοδεύθηκαν κατά τις δύο φάσεις της διαιτητικής διαδικασίας. Η FAA κατατέθηκε στη γραμματεία του Rechtbank te' s-Gravenhage στις 26 Ιουνίου 1995· στις 17 Ιουλίου, ο πρόεδρος του εν λόγω δικαστηρίου διέταξε την εκτέλεση της αποφάσεως.

6. Με έγγραφο της 14ης Ιουλίου 1995, η Benetton κάλεσε την Eco Swiss και την Bulova ενώπιον του Rechtbank te 's-Gravenhage και ζήτησε την ακύρωση των διαιτητικών αποφάσεων. Η Benetton ισχυρίστηκε, καθόσον αφορά την παρούσα υπόθεση, ότι οι διαιτητικές αποφάσεις ήταν αντίθετες προς τη δημόσια τάξη λόγω του ασυμβάτου της συμβάσεως παροχής αδειας για τη χρησιμοποίηση σήματος προς το άρθρο 85 της Συνθήκης. Το Rechtbank απέρριψε την αίτηση αυτή με απόφαση της 2ας Οκτωβρίου 1996, κατά της οποίας η Benetton άσκησε έφεση ενώπιον του Gerechtshof, ενώπιον του οποίου εξακολουθεί να εκκρεμεί η υπόθεση.

μογή σημαντική ρήτρα αντίθετη προς το άρθρο 85 της Συνθήκης. Επί της ουσίας, το Gerechtshof έκρινε ότι η συναφθείσα μεταξύ της Benetton και της Bulova σύμβαση ήταν, εκ πρώτης όψεως, αντίθετη προς το άρθρο 85 της Συνθήκης στο μέτρο που συνεπαγόταν στεγανοποίηση της κοινής αγοράς επί εδαφικής βάσεως. Επομένως, εφόσον ήταν πιθανό για τους ανωτέρω εκτεθέντες λόγους το αρμόδιο δικαστήριο¹ να αποφανθεί ευνοϊκώς επί της αιτήσεως ακυρώσεως της PFA, το Gerechtshof δέχθηκε την αίτηση αναστολής εκτελέσεως της δεύτερης διαιτητικής αποφάσεως.

Στη συνέχεια, η Benetton ζήτησε από το ίδιο δικαστήριο την αναστολή της εκτελέσεως της FAA έως ότου εκδοθεί οριστική απόφαση επί της αιτήσεως ακυρώσεως της διαιτητικής αποφάσεως. Επειδή το Rechtbank απέρριψε την εν λόγω αίτηση, η Benetton άσκησε έφεση κατά της αποφάσεως αυτής ενώπιον του Gerechtshof το οποίο δέχθηκε την αίτησή της με διάταξη της 28ης Μαρτίου 1996. Το Gerechtshof αιτιολόγησε τις αποφάσεις του στηριζόμενο στα ακόλουθα επιχειρήματα: οι Ολλανδοί δικαστές παρατήρησαν, πρώτον, ότι το άρθρο 85 της Συνθήκης είναι διάταξη «δημοσίας τάξεως» υπό την έννοια του άρθρου 1065, παράγραφος 1, στοιχείο ε, του ολλανδικού κώδικα πολιτικής δικονομίας. Δεύτερον, είναι μιν αληθές ότι η Benetton άσκησε αίτηση ακυρώσεως της PFA εκτός της τασσομένης από τον νόμο προθεσμίας, λόγος για τον οποίο πρέπει να κηρυχθεί η αίτηση αυτή απαράδεκτη, όμως δεν αποκλείεται η δυνατότητα εκτιμήσεως του συμβατού της συμβάσεως προς τους κανόνες περί ανταγωνισμού στο πλαίσιο της αιτήσεως σχετικά με την FAA· αυτό δε, στο μέτρο που η προπαρατεθείσα απόφαση, καθορίζοντας το καταβλητέο ως αποζημίωση στην Eco Swiss ποσό, εν πάση περιπτώσει, έθεσε σε εφαρ-

7. Η Eco Swiss άσκησε αναίρεση κατά της αποφάσεως του Gerechtshof που μόλις υπενθύμισα. Με διάταξη της 21ης Μαρτίου 1997, το Hoge Raad ανέστειλε τη διαδικασία προκειμένου να υποβάλει στο Δικαστήριο πέντε προδικαστικά ερωτήματα. Στο σκεπτικό της διατάξεως περί παραπομπής, το Hoge Raad διευκρίνισε ότι στο ολλανδικό δίκαιο είναι θεμιτό να ζητούν οι ιδιώτες την ακύρωση διαιτητικής αποφάσεως λόγω παραβάσεως των κανόνων δικαίου μόνον αν υφίσταται προσβολή της δημοσίας τάξεως. Το Hoge Raad προσθέτει ότι μία διαιτητική απόφαση είναι αντίθετη προς τη δημόσια τάξη μόνον αν το περιεχόμενό της ή η εκτέλεσή της αντιβαίνουν σε αναγκαστικό κανόνα που έχει τόσο θεμελιώδη χαρακτήρα ώστε κανένας περιορισμός δικονομικής φύσεως δεν μπορεί να εμποδίσει την τήρησή του. Κατά το Hoge Raad, το απλό γεγονός ότι το περιεχόμενο ή η εκτέλεση της διαιτητικής αποφάσεως αποκλείει την εφαρμογή απαγορεύσεως την οποία υπαγορεύει το δίκαιο του ανταγωνισμού δεν προσκρούει στη δημόσια τάξη.

1 — Επρόκειτο στην περίπτωση αυτή για το Rechtbank, το οποίο αντίτως απέρριψε την αίτηση ακυρώσεως, όπως υπενθύμισα πιο πάνω.

Το Hoge Raad διερωτάται πάντως αν μπορεί να συναχθεί το ίδιο συμπέρασμα οσάκις πρόκειται, όπως εν προκειμένω, για επιτακτικούς κανόνες του κοινοτικού δικαίου κατ' αυτό, από την απόφαση της 14ης Δεκεμβρίου 1995, C-430/93 και C-431/93, Van Schijndel και Van Veen (Συλλογή 1995, σ. I-4705), προκύπτει ότι το άρθρο 85 της Συνθήκης δεν πρέπει να θεωρείται κανόνας δικαίου δημοσίας τάξεως υπό την ανωτέρω εκτεθείσα έννοια.

8. Το Hoge Raad παρατήρησε, επιπλέον, ότι, εφόσον κανένας από τους διαδίκους δεν ήγειρε το ζήτημα της ακυρότητας της συμβάσεως παροχής αδειάς για τη χρησιμοποίηση σήματος κατά τη διάρκεια της διαδικασίας, οι διαιτητές θα είχαν υπερβεί τα όρια της εντολής τους αν είχαν εξετάσει και αποφανθεί επί του ζητήματος αυτού αυτεπαγγέλτως· συνεπώς, η εκδοθείσα από τους εν λόγω διαιτητές απόφαση θα μπορούσε να ακυρωθεί, σύμφωνα με το άρθρο 1065, παράγραφος 1, στοιχείο c, του ολλανδικού κώδικα πολιτικής δικονομίας. Εξάλλου, οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες δεν επέτρεπαν στους διαδίκους να επικαλεσθούν την ακυρότητα της συμβάσεως παροχής αδειάς για τη χρησιμοποίηση σήματος για πρώτη φορά στο πλαίσιο της διαδικασίας ακυρώσεως.

Το Hoge Raad προσθέτει ότι τέτοιο δικονομικοί κανόνες δικαιολογούνται από το γενικό συμφέρον της ταχείας και αποτελεσματικής λειτουργίας της διαιτητικής διαδικασίας· οι εν λόγω διαιτητικές αποφάσεις δεν εφαρμόζονται σε υποκειμενικές νομικές καταστάσεις που απορρέουν από το κοινοτικό δίκαιο κατά τρόπο λιγότερο ευνοϊκό απ' ό,τι σ' αυτές που απορρέουν από το εθνικό δίκαιο. Το Hoge Raad διατυπώνει, εντούτοις, αμφιβολίες ως προς τη δυνατότητα αυτόματης εφαρμογής των αρχών που διατύπωσε το Δικαστήριο με την απόφαση Van Schijndel

και Van Veen σε διαιτητική διαδικασία, λαμβάνοντας υπόψη, αφενός, το γεγονός ότι, όπως αυτό προκύπτει από τη νομολογία του Δικαστηρίου, διαιτητικό δικαστήριο συσταθέν με σύμβαση ιδιωτικού δικαίου χωρίς παρέμβαση των αρχών δεν έχει το δικαίωμα να κάνει χρήση του μηχανισμού της προδικαστικής παραπομπής του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΚ και, αφετέρου, ότι οι ολλανδικοί δικονομικοί κανόνες καθιστούν δυνατή την ακύρωση διαιτητικής αποφάσεως μόνο για τους λόγους που αναφέρει το άρθρο 1065 του ολλανδικού δικονομικού κώδικα, μεταξύ των οποίων και το γεγονός ότι μια τέτοια απόφαση αντιβαίνει προς τη δημόσια τάξη ενώ, κατά τη γνώμη του, το γεγονός ότι οι διαιτητικές αποφάσεις δεν είναι σύμφωνες προς το άρθρο 85 δεν αντιβαίνει στη δημόσια τάξη. Ο συνδυασμός των δύο στοιχείων θα μπορούσε να σημαίνει τον περιορισμό της αποτελεσματικότητας των δικαιωμάτων που εγγυάται η κοινοτική έννομη τάξη.

9. Το Hoge Raad ισχυρίζεται ακόμη ότι στο ολλανδικό δικονομικό δίκαιο, όταν οι διαιτητές εκδώσουν ενδιάμεση απόφαση η οποία, όπως εν προκειμένω, έχει τον χαρακτήρα τελικής αποφάσεως επί της ουσίας, η απόφαση αυτή έχει ισχύ δεδικασμένου. Συνεπώς, αν η ακύρωσή της δεν ζητηθεί σε εύθετο χρόνο, καθίσταται δύσκολο να αμφισβητηθεί η επικρατήσασα λύση στο πλαίσιο της ακυρώσεως μεταγενέστερης διαιτητικής αποφάσεως, που συμπληρώνει την πρώτη. Το Hoge Raad διερωτάται πάντως αν το κοινοτικό δίκαιο επιτρέπει την εφαρμογή αυτών των δικονομικών κανόνων σε περίπτωση κατά την οποία, όπως εν προκειμένω, η μεταγενέστερη διαιτητική απόφαση της οποίας η ακύρωση ζητείται εμπροθέσμως συνιστά την ανάπτυξη προγενέστερης διαιτητικής αποφάσεως που εκδόθηκε για να τεθεί σε εφαρμογή σύμβαση αντίθετη προς τους κοινοτικούς κανόνες περί ανταγωνισμού.

10. Με την ίδια διάταξη, το Hoge Raad υπέβαλε συνεπώς στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

- «1) Κατά πόσον εφαρμόζονται αναλόγως οι αρχές που το Δικαστήριο διατύπωσε με την απόφασή του της 14ης Δεκεμβρίου 1995, C-430/93 και C-431/93, Van Schijndel και Van Veen (Συλλογή 1995, σ. I-4705), αν, στο πλαίσιο διαφοράς σχετικά με σύμβαση ιδιωτικού δικαίου, η οποία δεν επιλύθηκε από εθνικό δικαστήριο αλλά από διαιτητή, οι διάδικοι δεν επικαλούνται το άρθρο 85 της Συνθήκης ΕΚ και αν οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες που εφαρμόζονται ως προς αυτούς απαγορεύουν στους διαιτητές να εφαρμόσουν αυτεπαγγέλτως τη διάταξη αυτή;
- 2) Αν το εθνικό δικαστήριο κρίνει ότι μια διαιτητική απόφαση είναι πράγματι αντίθετη προς το άρθρο 85 της Συνθήκης ΕΚ, οφείλει, για τον λόγο αυτόν και παρά τις διατάξεις του ολλανδικού δικονομικού κώδικα, που αναφέρονται ανωτέρω στα σημεία 4.2 και 4.4 [σύμφωνα με τις οποίες ένας διάδικος μπορεί να ζητήσει την ακύρωση διαιτητικής απόφασης μόνο για περιορισμένο αριθμό λόγων, μεταξύ των οποίων η αντίθεση προς τη δημόσια τάξη, η οποία δεν καλύπτει, γενικώς, το απλό γεγονός ότι το περιεχόμενο ή η εκτέλεση της διαιτητικής απόφασης αποκλείει την εφαρμογή απαγορεύσεως προβλεπόμενης από το δίκαιο του ανταγωνισμού], να δεχθεί αίτηση ακυρώσεως της απόφασης αυτής αν η αίτηση αυτή ανταποκρίνεται κατά τα λοιπά στις απαιτήσεις του νόμου;
- 3) Οφείλει επίσης το εθνικό δικαστήριο να δεχθεί την αίτηση αυτή, παρά τις διατάξεις του ολλανδικού δικονομικού κώδικα που αναφέρονται ανωτέρω στο σημείο 4.5 [σύμφωνα με τις οποίες οι διαιτητές έχουν την υποχρέωση να μην εξέλθουν των ορίων της διαφοράς και να συμμορφωθούν προς την αποστολή

τους], αν το ζήτημα της δυνατότητας εφαρμογής του άρθρου 85 της Συνθήκης ΕΚ παρέμεινε εκτός των ορίων της διαφοράς κατά τη διαιτητική διαδικασία και αν, επομένως, οι διαιτητές δεν αποφάνθηκαν επί του ερωτήματος αυτού;

- 4) Επιβάλλει το κοινοτικό δίκαιο να μη ληφθεί υπόψη η διάταξη του ολλανδικού δικονομικού δικαίου, που αναφέρεται ανωτέρω, στο σημείο 5.3 [σύμφωνα με την οποία μία ενδιάμεση διαιτητική απόφαση, η οποία έχει τον χαρακτήρα τελικής αποφάσεως, αποκτά ισχύ δεδικασμένου και δεν μπορεί, κατ' αρχήν, να αποτελέσει αντικείμενο προσφυγής ακυρώσεως παρά μόνον εντός των τριών μηνών από της καταθέσεως της αποφάσεως αυτής στη γραμματεία του Rechtbank], αν αυτό είναι αναγκαίο για να καταστεί δυνατό να εξετασθεί, στο πλαίσιο της διαδικασίας ακυρώσεως μεταγενέστερης διαιτητικής αποφάσεως, αν μια σύμβαση, η οποία κρίθηκε με ενδιάμεση διαιτητική απόφαση έχουσα ισχύ δεδικασμένου κατά νόμον έγκυρη, είναι εντούτοις άκυρη ως αντίθετη προς το άρθρο 85 της Συνθήκης ΕΚ;
- 5) Ή, στην περίπτωση που περιγράφεται στο τέταρτο ερώτημα, δεν πρέπει να εφαρμοστεί η διάταξη σύμφωνα με την οποία δεν μπορούν να ζητηθούν ταυτόχρονα η ακύρωση της ενδιάμεσης διαιτητικής αποφάσεως, στο μέτρο που αυτή έχει τα χαρακτηριστικά τελικής αποφάσεως, και η ακύρωση της μεταγενέστερης διαιτητικής αποφάσεως;»

Επί του πρώτου ερωτήματος

11. Με το πρώτο ερώτημα, το ολλανδικό δικαστήριο ερωτά το Δικαστήριο αν οι αρχές που διατυπώθηκαν με την προπαρατεθείσα απόφαση Van Schijndel και Van Veen, σχετικά με την εξουσία των δικαστηρίων να εφαρμόζουν αυτεπαγγέλτως διατάξεις του κοινο-

τικού δικαίου, πρέπει επίσης να εφαρμόζονται όσον αφορά τις διαιτητικές διαδικασίες.

12. Υπενθυμίζω συναφώς ότι, στο πλαίσιο της κύριας δίκης ενώπιον του Hoge Raad, οι αναιρεσιδόντες προέβησαν ως λόγο αναιρέσεως το γεγονός ότι τα δικαστήρια της ουσίας δεν είχαν εξετάσει το συμβατό των εθνικών διατάξεων προς τα άρθρα 3, στοιχείο στ', 5, δεύτερο εδάφιο, 85, 86 και 90 της Συνθήκης ΕΚ. Εντούτοις, το σχετικό με την τήρηση των προπαρατεθεισών διατάξεων ζήτημα δεν είχε εγερθεί ενώπιον των δικαστηρίων αυτών. Οι αναιρεσιδόντες επικαλέστηκαν συνεπώς ενώπιον του δικαστηρίου αυτού γεγονότα και περιστάσεις που δεν είχαν αποδειχθεί από τα δικαστήρια της ουσίας: αυτό που προφανώς δημιουργούσε προβλήματα δικονομικής φύσεως, όσον αφορά ιδίως την αρχή της ουδετερότητας του δικαστή, η οποία συνεπάγεται, σε υποθέσεις αφορώσες αστικά δικαιώματα και υποχρεώσεις που εμπíπτουν στη σφαίρα της ελεύθερης βούλησης των διαδίκων, ότι οι νομικοί ισχυρισμοί που προβάλλονται από τους διαδίκους για πρώτη φορά κατά την κατ' αναίρεση δίκη δεν αναγκάζουν τον δικαστή να εξέρχεται των ορίων του αντικειμένου της διαφοράς, όπως προσδιορίστηκε από τους διαδίκους, ούτε να στηρίζεται σε άλλα γεγονότα και περιστάσεις πέραν εκείνων επί των οποίων στηρίζεται το αίτημα².

13. Το Hoge Raad είχε συνεπώς υποβάλει στο Δικαστήριο προδικαστικά ερωτήματα ερωτώντας αν, υπό αυτές τις περιστάσεις, ήταν υποχρεωμένο να εφαρμόσει αυτεπαγγέλτως τις διατάξεις του κοινοτικού δικαίου περί του ανταγωνισμού, ακόμη και αν ο διάδικος ο οποίος είχε συμφέρον για την εφαρμογή τους δεν τις επικαλέστηκε· σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, το Hoge Raad ρωτούσε επίσης το Δικαστήριο αν η απάντηση αυτή ίσχυε και στην περίπτωση κατά την οποία το επιληφθέν δικαστήριο,

ενεργώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, θα εγκατέλειπε την ουδετερότητα που του επέβαλε το εθνικό δίκαιο, διότι θα έπρεπε επομένως να εξέλθει των ορίων του αντικειμένου της διαφοράς που προσδιόρισαν οι διάδικοι και να στηριχθεί σε άλλα γεγονότα και περιστατικά πέραν αυτών στα οποία είχε στηρίξει το αίτημά του ο διάδικος που έχει συμφέρον στην εφαρμογή των διατάξεων της Συνθήκης.

14. Αφού ανέφερε ότι οι αναφερθέντες από το εθνικό δικαστήριο κανόνες περί ανταγωνισμού είναι υποχρεωτικοί και τυγχάνουν απ' ευθείας εφαρμογής στην εσωτερική έννομη τάξη, το Δικαστήριο υπογράμμισε πρωτίστως ότι, σε όλες τις περιπτώσεις κατά τις οποίες το εθνικό δίκαιο επιβάλλει στα δικαστήρια να εξετάζουν αυτεπαγγέλτως τους αντλούμενους από υποχρεωτικό εθνικό κανόνα νομικούς ισχυρισμούς, οι οποίοι δεν είχαν προβληθεί από τους διαδίκους, η ίδια υποχρέωση ισχύει και για τους υποχρεωτικούς κοινοτικούς κανόνες (σκέψη 13). Στη συνέχεια πρόσθεσε ότι η ίδια υποχρέωση επιβάλλεται στην περίπτωση κατά την οποία το εθνικό δίκαιο αναθέτει στο Δικαστήριο την αυτεπάγγελτη εφαρμογή του υποχρεωτικού κανόνα δικαίου: αυτό, στο μέτρο που αποκλείει στα εθνικά δικαστήρια, κατ' εφαρμογήν της εξαγγελωμένης στο άρθρο 5 της Συνθήκης αρχής της συνεργασίας, να διασφαλίζουν τη νομική προστασία που απορρέει για τους πολίτες από το άμεσο αποτέλεσμα των διατάξεων του κοινοτικού δικαίου (σκέψη 14). Τέλος, το Δικαστήριο έκρινε ότι το εθνικό δικαστήριο έχει την υποχρέωση να εφαρμόζει αυτεπαγγέλτως τις κοινοτικές διατάξεις αμέσως αποτελέσματος, οσάκις το εθνικό δίκαιό του του επιτρέπει να προβεί στην εφαρμογή αυτή (σκέψη 15).

15. Όσον αφορά το δεύτερο ερώτημα, σχετικά με τις σχέσεις μεταξύ των καθηκόντων των δικαστηρίων, όπως αυτών που μόλις ανέφερα, και των αρχών εσωτερικού δικονομικού δικαίου, το Δικαστήριο υπενθύμισε τις αρχές που απορρέουν από την πάγια

² — Υπόθεση Van Schijndel και Van Veen, σκέψη 11.

νομολογία του, σύμφωνα με τις οποίες, ελλείψει κοινοτικής ρυθμίσεως επί του θέματος, απόκειται στην εθνική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους να ρυθμίσει τις διαδικαστικές λεπτομέρειες ασκήσεως των ενδίκων μέσων που αποσκοπούν στη διασφάλιση των δικαιωμάτων που αντλούν οι πολίτες από το άμεσο αποτέλεσμα του κοινοτικού δικαίου (σκέψη 17). Πάντως, οι λεπτομέρειες αυτές δεν μπορούν να είναι λιγότερο ευνοϊκές από εκείνες που αφορούν παρεμφερή ένδικα μέσα προστασίας εσωτερικού δικαίου, ούτε να καθιστούν αδύνατη στην πράξη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των απονεμομένων από την κοινοτική έννομη τάξη δικαιωμάτων³ (επίσης σκέψη 17). Το Δικαστήριο προσέθεσε στη συνέχεια, ως τελευταία προφύλαξη, ότι δεν πρέπει να εφαρμόζεται κανόνας του εθνικού δικαίου εμποδίζων την εφαρμογή της διαδικασίας του άρθρου 177 της Συνθήκης⁴.

16. Εμπνεόμενο από τις προαναφερθείσες αρχές, το Δικαστήριο αποφάνθηκε τέλος ότι κάθε περίπτωση στα πλαίσια της οποίας τίθεται το ζήτημα αν εθνικός δικονομικός κανόνας καθιστά ανέφικτη ή εξαιρετικά δυσχερή την εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου πρέπει να αναλύεται λαμβανομένης υπόψη της θέσεως του εν λόγω κανόνα στο σύνολο της διαδικασίας, της εξελίξεώς της και των ιδιομορφιών της, ενώπιον των διαφόρων εθνικών αρχών. Υπό το πρίσμα

αυτό, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι αρχές που αποτελούν τη βάση του εθνικού δικαιοδοτικού συστήματος, όπως είναι η προστασία των δικαιωμάτων άμυνας, η αρχή της ασφαλείας δικαίου και η ομαλή διεξαγωγή της δίκης (σκέψη 19).

17. Στην προπαραθεθείσα υπόθεση, η συζήτηση αφορούσε το συμβατό της αρχής της ουδετερότητας του δικαστή, την οποία υποδηλεί το ολλανδικό δικονομικό δίκαιο, προς τις αρχές που διατυπώθηκαν από το Δικαστήριο: στα πλαίσια αστικής δίκης, ο δικαστής οφείλει ή δύναται να εξετάσει αυτεπαγγέλτως ισχυρισμούς μόνον υπό τον όρο να παραμένει στο αντικείμενο της διαφοράς και να στηρίζει την απόφασή του στα πραγματικά περιστατικά που προέβηλαν ενώπιόν του οι διάδικοι (σκέψη 20). Κατά τη γνώμη του Δικαστηρίου, ο περιορισμός αυτός δικαιολογείται από την αρχή ότι οι διάδικοι έχουν την πρωτοβουλία της δίκης και ότι ο δικαστής δεν μπορεί να ενεργήσει αυτεπαγγέλτως παρά μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις όπου η παρέμβαση του επιβάλλεται από το δημόσιο συμφέρον. Η εν λόγω αρχή αποτελεί έκφραση αντιλήψεων που συμμερίζεται η πλειονότητα των κρατών μελών όσον αφορά τις σχέσεις μεταξύ κράτους και πολίτη, προστατεύει τα δικαιώματα άμυνας και εξασφαλίζει την ομαλή διεξαγωγή της δίκης, ιδίως, προλαμβάνοντας καθυστερήσεις συναφείς με την εκτίμηση των νέων ισχυρισμών (σκέψη 21).

18. Το Δικαστήριο, συνελπώς, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι:

«1) Στα πλαίσια δίκης αφορώσας αστικά δικαιώματα και υποχρεώσεις που εμπύπτον στη σφαίρα της ελεύθερης βούλησης των διαδίκων, εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εφαρμόσει τις διατάξεις των άρθρων 3, στοιχείο στ', 85, 86 και 90 της Συνθήκης ΕΟΚ, ακόμη και όταν ο διάδικος ο οποίος έχει συμφέρον

3 — Βλ., μεταξύ άλλων, τις αποφάσεις της 16ης Δεκεμβρίου 1976, 33/76, Rewe (Σύλλογος τόμος 1976, σ. 747, σκέψη 5) της 16ης Δεκεμβρίου 1976, 45/76, Comet (Σύλλογος τόμος 1976, σ. 765, σκέψεις 12 έως 16) της 27ης Φεβρουαρίου 1980, 68/79, Just (Σύλλογος τόμος 1980/1, σ. 253, σκέψη 25) της 9ης Νοεμβρίου 1983, 199/82, San Giorgio (Σύλλογος 1983, σ. 3595, σκέψη 14) της 25ης Φεβρουαρίου 1988, 331/85, 376/85 και 378/85, Bianco και Girard (Σύλλογος 1988, σ. 1099, σκέψη 12) της 24ης Μαρτίου 1988, 104/86, Επιτροπή κατά Ιταλίας (Σύλλογος 1988, σ. 1799, σκέψη 7) της 14ης Ιουλίου 1988, 123/87 και 330/87, Jeune-homme και ECI (Σύλλογος 1988, σ. 4517, σκέψη 17) της 19ης Νοεμβρίου 1991, C-6/90 και C-9/90, Francovich κ.λπ. (Σύλλογος 1991, σ. 1-5357, σκέψη 43) της 9ης Ιουνίου 1992, C-96/91, Επιτροπή κατά Ισπανίας (Σύλλογος 1992, σ. 1-3789, σκέψη 12) της 1ης Απριλίου 1993, C-31/91 έως C-44/91, Lageder κ.λπ. (Σύλλογος 1993, σ. 1-1761, σκέψεις 27 έως 29) της 17ης Ιουλίου 1997, C-242/95, GT-Link (Σύλλογος 1997, σ. 1-4449, σκέψεις 24 και 27), και της 15ης Σεπτεμβρίου 1998, C-231/96, Edis (Σύλλογος 1998, σ. 1-4951, σκέψεις 19 και 34).

4 — Απόφαση της 16ης Ιανουαρίου 1974, 166/73, Rheinmühlen Düsseldorf (Σύλλογος τόμος 1974, σ. 17, σκέψεις 2 και 3).

για την εφαρμογή των άρθρων αυτών δεν τα έχει επικαλεστεί, οσάκις το εθνικό δίκαιο του επιτρέπει να προβεί στην εφαρμογή αυτή.

- 2) Το κοινοτικό δίκαιο δεν επιβάλλει στα εθνικά δικαστήρια την υποχρέωση να εξετάζουν αυτεπαγγέλτως ισχυρισμό αντλούμενο από την παράβαση των κοινοτικών διατάξεων, εφόσον η εξέταση του ισχυρισμού αυτού θα τα υποχρέωνε να εγκαταλείψουν την επιβαλλόμενη ουδετερότητά τους, εξερχόμενα των ορίων του αντικειμένου της διαφοράς, όπως προσδιορίστηκε από τους διάδικους, και στηριζόμενα σε άλλα γεγονότα και περιστάσεις πέραν εκείνων επί των οποίων στηρίζει το αίτημά του ο διάδικος ο οποίος έχει συμφέρον για την εφαρμογή των εν λόγω διατάξεων.»

19. Το ολλανδικό δικαστήριο ερωτά το Δικαστήριο αν τα προπαρατεθέντα συμπεράσματα στα οποία κατέληξε με την απόφαση Van Schijndel και Van Veen μπορούν να έχουν κατ' αναλογία εφαρμογή στις εξουσίες και τα καθήκοντα που έχουν οι διαιτητές στο πλαίσιο της επιλύσεως διαφοράς που τους έχει υποβληθεί. Το αιτούν δικαστήριο ερωτά ιδίως αν οι διαιτητές υποχρεούνται να εφαρμόζουν το άρθρο 85 της Συνθήκης ακόμη και αν αυτό συνεπάγεται τροποποίηση των ορίων της διαφοράς όπως αυτά καθορίζονται από τους διαδίκους. Πρέπει να υπομνησθεί συναφώς ότι τα συμβαλλόμενα μέρη της συμβάσεως περί παροχής αδείας για τη χρησιμοποίηση σήματος είχαν ζητήσει την παρέμβαση των διαιτητών, κατ' εφαρμογήν της ρήτρας διαιτησίας που περιλάμβανε η σύμβαση, για να λάβουν απ' αυτούς απόφαση σχετικά με τη φερομένη μη τήρηση εκ μέρους της Benetton των συμβατικών υποχρεώσεών της.

Τα συμβαλλόμενα μέρη δεν είχαν συνεπώς υποβάλει στους διαιτητές ερωτήματα ως προς τα ζητήματα του κύρους της συμβάσεως, της οποίας αυτοί σχολίαζαν την εφαρμογή, ως προς τις εφαρμοστέες στον τομέα του ανταγωνισμού κοινοτικές διατάξεις: Το εν λόγω ζήτημα συνεπώς δεν αποτέλεσε αντικείμενο συζητήσεως. Η σύμβαση εμφανιζόταν ως πραγματικό στοιχείο, παρασχεθέν από τους διαδίκους και το οποίο οι διαιτητές έλαβαν υπόψη όταν αποφάνθηκαν επί της συμπεριφοράς των εν λόγω διαδίκων στο πλαίσιο της εκτελέσεως της ίδιας της συμβάσεως. Κατ' εφαρμογήν των εφαρμοστέων στις Κάτω Χώρες κανόνων, οι διαιτητές θα είχαν αποφανθεί πέραν των ορίων της διαφοράς τα οποία οι διάδικοι είχαν καθορίσει αν είχαν αυτεπαγγέλτως εγείρει και λύσει το ζήτημα του κύρους της συμβάσεως ως προς τους εφαρμοστέους στον τομέα του ανταγωνισμού κοινοτικούς κανόνες. Το αιτούν δικαστήριο τονίζει ότι μία τέτοια συμπεριφορά εκ μέρους των διαιτητών θα μπορούσε συνεπώς να τύχει κυρώσεων, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 1065, πρώτη περίοδος, στοιχείο c, του ολλανδικού κώδικα πολιτικής δικονομίας, υπό την έννοια ότι η διαιτητική απόφαση μπορεί να ακυρωθεί εφόσον οι διαιτητές υπερέβησαν τα όρια που τους είχαν καθορίσει.

20. Τώρα πρέπει να εξεταστεί αν οι αρχές που το Δικαστήριο διατύπωσε με την απόφαση Van Schijndel και Van Veen σχετικά με την αυτεπάγγελτη εφαρμογή των κοινοτικών διατάξεων μπορούν να μεταφερθούν στο πλαίσιο διαιτητικής διαδικασίας ή αν, αντιθέτως, μία τέτοια διαδικασία παρουσιάζει ιδιομορφίες δυνάμενες να δικαιολογήσουν άλλες υποχρεώσεις για τους διαιτητές: εν προκειμένω, αυτή της αυτεπάγγελτης εγέρσεως ζητημάτων σχετικών με την ακυρότητα συμβάσεως, ως προς την ενδεχομένη μη εκτέλεση της οποίας καλούνται να αποφανθούν, λόγω παραβάσεως των εφαρ-

μοστέων στον τομέα του ανταγωνισμού διατάξεων.

21. Κατά τη γνώμη μου, η πρώτη λύση είναι η ορθή. Αφού αναφέρθηκε ότι είναι σαφές ότι οι κληθέντες να αποφανθούν επί διαφοράς διαιτητές, εφαρμόζοντας το δίκαιο κράτους μέλους της Κοινότητας, προφανώς υποχρεούνται να εφαρμόζουν το συναφές κοινοτικό δίκαιο στο μέτρο που αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της προπαρατεθείσας εθνικής έννομης τάξης⁵, δεν θεωρώ ότι υφίστανται επαρκείς λόγοι για να επιβληθεί στους διαιτητές συστηματικός έλεγχος της τήρησης των κοινοτικών κανόνων στο πλαίσιο της συμβατικής δραστηριότητας των ιδιωτών, αν οι διατάξεις του εθνικού δικαίου δεν προβλέπουν μία τέτοια υποχρέωση για τα δικαιοδοτικά όργανα. Συνεπώς, έχω τη γνώμη ότι έχει επίσης εφαρμογή η γενική αρχή σύμφωνα με την οποία στα κράτη μέλη απόκειται να επιλέξουν τις κατάλληλες προϋποθέσεις για να εξασφαλίσουν την προστασία των απονεμηθέντων από την κοινοτική έννομη τάξη δικαιωμάτων υπό τον όρον ότι οι προϋποθέσεις αυτές δεν είναι λιγότερο ευνοϊκές από τις προϋποθέσεις που αφορούν παρεμφερή εθνικά ένδικα μέσα (αρχή της απαγορεύσεως των διακρίσεων) και δεν καθιστούν υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που απονέμει η κοινοτική έννομη τάξη (αρχή της αποτελεσματικότητας της δικαστικής προστασίας). Οι προϋποθέσεις αυτές σκοπό έχουν να εξισορροπήσουν την ανάγκη σεβασμού της δικονομικής αυτοτέλει των δικαιοκτών συστημάτων των κρατών μελών και την ανάγκη εξασφαλίσεως ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων αποτελεσματικής προστασίας

των δικαιωμάτων που απονέμει το κοινοτικό δίκαιο⁶.

Επομένως, εθνικός κανόνας που απαγορεύει στους διαιτητές να εξετάζουν αυτεπαγγέλτως ζητήματα συμβατού προς το κοινοτικό δίκαιο φαίνεται να είναι σύμφωνος προς τα προπαρατεθέντα κριτήρια κατ' αναλογία με αυτό που ήδη δέχτηκε το Δικαστήριο όσον αφορά τις εξουσίες των δικαιοδοτικών οργάνων. Η διαιτητική διαδικασία εμφανίζει επίσης τις προϋποθέσεις που υπενθύμισε το Δικαστήριο με την απόφαση Van Schijndel και Van Veen, σύμφωνα με την οποία, στα πλαίσια αστικής δίκης, ο δικαστής οφείλει ή δύναται να εξετάσει αυτεπαγγέλτως ισχυρισμούς υπό τον όρον ότι θα παραμείνει στο αντικείμενο της διαφοράς και θα στηρίξει την απόφασή του στα προβληθέντα ενώπιόν του πραγματικά περιστατικά. Πρόκειται για προϋποθέσεις συνδεδεμένες με την τήρηση της αρχής της ουδετερότητας του δικαστή, με τους κανόνες περί αντιστοιχίας μεταξύ των αιτημάτων των διαδίκων και της εκδιδομένης αποφάσεως, με την προστασία των δικαιωμάτων άμυνας καθώς και με την εξασφάλιση της ομαλής διεξαγωγής της δίκης. Σ' αυτό προστίθεται το γεγονός ότι οι διαιτητές, ως εντολοδόχοι των συμβαλλομένων σε μία σύμβαση μερών για να εξεύρουν λύση στη διαφορά, δεσμεύονται από τη βούληση των τελευταίων ακόμη περισσότερο απ' ό,τι θα συνέβαινε με ένα δικαιοδοτικό όργανο, λόγος για τον οποίο δεν φαίνεται να δικαιολογείται η επιβολή σ' αυτούς της υποχρεώσεως συστηματικού ελέγχου των επιχειρημάτων που υπερβαίνουν τα όρια των διαφορών, όπως αυτές καθορίστηκαν από τα συμβαλλόμενα μέρη. Ως μορφή ιδιωτικής δικαιοσύνης, η διαιτησία, ακόμη και αν γίνεται δεκτή από τον νόμο, βασίζεται στην αρχή της αυτοτέλει των διαδίκων και του παθητικού ρόλου του δικαστή, όπως αυτό σαφώς αποδεικνύεται από το γεγονός ότι οποιαδήποτε απόφαση υπερβαίνει τα όρια

5 — Απόφαση της 23ης Μαρτίου 1982, 102/81, Nordsee (Συλλογή 1982, σ. 1095, σκέψη 14), με την οποία το Δικαστήριο, βασισμένο στην υποχρέωση περί τήρησης του κοινοτικού δικαίου στο έδαφος όλων των κρατών μελών, επίσης διευκρίνισε ότι «τα συμβαλλόμενα σε μία σύμβαση μέρη δεν είναι ελεύθερα να αποκλίνουν από αυτήν την επιταγή».

6 — Βλ. τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Jacobs επί της υποθέσεως Van Schijndel και Van Veen, σημείο 18.

της εντολής που έχει δοθεί στους διαιτητές υπόκειται σε ακύρωση. Οι προπαρατεθέντες κανόνες αντανakλούν ασφαλώς, και στο πλαίσιο της διαιτητικής διαδικασίας, αντιλήψεις που συμμερίζεται η πλειονότητα των κρατών μελών όσον αφορά τις σχέσεις μεταξύ κράτους και πολίτη, προστατεύουν τα δικαιώματα άμυνας και εξασφαλίζουν την ομαλή διεξαγωγή της δίκης, ιδίως, προλαμβάνοντας καθυστερήσεις συναφείς με την εκτίμηση των νέων ισχυρισμών⁷.

22. Συνεπώς, δεν θεωρώ ότι υπάρχουν ειδικοί λόγοι συνδεδεμένοι με τη διαιτητική διαδικασία που να μπορούν να υποδηλώσουν διαφορετική λύση από εκείνη στην οποία κατέληξε το Δικαστήριο με την απόφαση Van Schijndel και Van Veen. Πάντως, πρέπει να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι το αιτούν δικαστήριο, αιτιολογώντας τις αμφιβολίες του ως προς την κατ' αναλογία εφαρμογή των προπαρατεθεισών αρχών, αναφέρεται σε δύο συγκεκριμένες περιπτώσεις: αφενός, στο γεγονός ότι, ως προς τη νομολογία του Δικαστηρίου, το διαιτητικό δικαστήριο δεν είναι «δικαστήριο κράτους μέλους» υπό την έννοια του άρθρου 177, λόγος για τον οποίο δεν δικαιούται να υποβάλλει στο Δικαστήριο αίτηση για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως⁸ αφετέρου, στον περιορισμένο δικαστικό έλεγχο στον οποίον καταρχήν υπόκεινται οι διαιτητικές αποφάσεις, ιδίως στο ολλανδικό δίκαιο, κατά το οποίο η ακύρωση διαιτητικής αποφάσεως λόγω παραβιάσεως του δικαίου γίνεται δεκτή μόνο στην περίπτωση ασυμβάτου προς τη δημόσια τάξη.

23. Πάντως, δεν θεωρώ ότι οι προπαρατεθεισές περιπτώσεις πρέπει να έχουν καθοριστικό ρόλο για την απάντηση που πρέπει να δοθεί στο πρώτο ερώτημα. Όσον αφορά την αδυναμία των διαιτητών να τύχουν προδικαστικής αποφάσεως του Δικαστηρίου, δεν φαίνεται σαφώς για ποιους λόγους

ένα τέτοιο γεγονός πρέπει να συνεπάγεται υποχρεώσεις για τους διαιτητές να ενεργούν *αυτεπαγγέλτως*, υποχρεώσεις που δεν επιβάλλονται στους δικαστές⁹. Οι εθνικοί κανόνες που επιβάλλουν στους δικαστές και στους διαιτητές έναν τέτοιο ουδέτερο ρόλο σε σχέση προς τους ισχυρισμούς των διαδίκων στο πλαίσιο του καθορισμού των ορίων μιας διαφοράς δεν έχουν άμεση σχέση με το γεγονός ότι το οικείο όργανο έχει ή δεν έχει το δικαίωμα να υποβάλλει στο Δικαστήριο προδικαστικά ερωτήματα όσον αφορά την ερμηνεία ή το κύρος των οικείων κοινοτικών διατάξεων, αν τα ερωτήματα αυτά δεν έχουν τεθεί από τους διαδίκους. Επομένως, το γεγονός ακριβώς ότι οι διαιτητές δεν έχουν τη δυνατότητα να λάβουν από το Δικαστήριο διευκρινίσεις ως προς το περιεχόμενο των κοινοτικών κανόνων που αυτοί πρέπει να εφαρμόσουν θα υπαγόρευε, αντιθέτως, ορισμένη σύνεση προκειμένου για την ενδεχόμενη ανάθεση εξουσιών αυτεπάγγελτης εξετάσεως της τηρήσεως των κοινοτικών κανόνων.

Όσον αφορά, αντιθέτως, το δεύτερο γεγονός που παρέθεσε το Hoge Raad, θεωρώ ότι πρόκειται για ένα εξαιρετικά λεπτό ζήτημα, που δεν αφορά πάντως τόσο την υποχρέωση «ουδετερότητας» των διαιτητών όσο το σύμφωνο των ολλανδικών κανόνων σχετικά με τις ανατιθέμενες στα δικαιοδοτικά όργανα εξουσίες στο πλαίσιο της επανεξετάσεως των διαιτητικών αποφάσεων με τις προϋποθέσεις της ορθής και ενιαίας εφαρμογής των επιτακτικών κανόνων του κοινοτικού δικαίου. Επομένως, το ερώτημα αυτό θα συζητηθεί στο κατάλληλο μέρος, δηλαδή στο πλαίσιο της εξετάσεως του δευτέρου και τρίτου ερωτήματος που υποβλήθηκαν στο Δικαστήριο, τα οποία αναφέρονται ακριβώς στο σύμφωνο των ολλανδικών δικονομικών κανόνων με τις προϋποθέσεις της αποτελεσο-

7 — Απόφαση Van Schijndel και Van Veen, σκέψη 21.

8 — Προπαρατεθείσα απόφαση Nordsee, σκέψεις 10 έως 16.

9 — Δεν είναι περιττό να υπομνηστεί ότι το ερώτημα αν η απαγόρευση για τους διαιτητές να υποβάλλουν προδικαστικά ερωτήματα είναι ορθή και ποια είναι η έκτασή της δεν αποτελεί αντικείμενο της παρούσας διαδικασίας.

ματικής προστασίας των δικαιωμάτων που εμπίπτουν στην κοινοτική «δημόσια τάξη». Για τους ίδιους λόγους, στο πλαίσιο αυτό θα εξεταστεί το ερώτημα σχετικά με το παρεμφερές της παρούσας υποθέσεως με εκείνην επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση Peterbroeck¹⁰, με την οποία το Δικαστήριο, αντίθετα προς όσα αποφάνθηκε με την απόφαση Van Schijndel και Van Veen, έκρινε ασύμβατη με την αποτελεσματική προστασία δικαιωμάτων που απορρέουν από το κοινοτικό δίκαιο μια βελγική δικονομική διάταξη η οποία εμπόδιζε τον δικαστή να εξετάσει αυτεπαγγέλτως, όταν είχε επιληφθεί προσφυγής κατ' αποφάσεως εκδοθείσας από διοικητικό όργανο που δεν πληρούσε τις προϋποθέσεις για να χαρακτηριστεί «δικαστήριο» υπό την έννοια του άρθρου 177, το συμβατό εθνικής πράξεως δικαίου με διάταξη του κοινοτικού δικαίου σε περίπτωση που η τελευταία δεν προβλήθηκε εντός ορισμένης προθεσμίας από τον διάδικο. Αρκεί να παρατηρηθεί συναφώς ότι, αντίθετα απ' ό,τι συμβαίνει στην προπαρατεθείσα υπόθεση, ο σχετικός με την παραβίαση του κοινοτικού δικαίου λόγος προβλήθηκε στην πραγματικότητα στο πλαίσιο του δικαστικού ελέγχου της εκδοθείσας διαιτητικής αποφάσεως, όπως αυτό είχε συμβεί όσον αφορά τις βελγικές φορολογικές αρχές, από ένα όργανο που δεν είναι αρμόδιο να υποβάλει αίτηση στο Δικαστήριο σύμφωνα με το άρθρο 177 της Συνθήκης.

24. Για να δικαιολογηθεί η υποχρέωση των διαιτητών να εξετάζουν αυτεπαγγέλτως το κύρος συμβάσεως μεταξύ ιδιωτών ως προς τους κανόνες του ανταγωνισμού, έγινε επίσης η σκέψη ότι τα συμβαλλόμενα μέρη υποβάλλουν ενδεχομένως εν γνώσει τους την εκτέλεση προδήλως παράνομης συμβάσεως σε ένα διαιτητικό όργανο προκειμένου να

επιτύχουν απόφαση που δεν θα μπορεί στη συνέχεια να προσβληθεί ενώπιον δικαστηρίου. Πρόκειται για θεμιτή ανησυχία η οποία όμως, ακόμη μια φορά, πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο συζητήσεως εντός καταλλήλου πλαισίου, δηλαδή αυτού της αποτελεσματικότητας των δικαστικών ελέγχων επί των διαιτητικών αποφάσεων. Αν τα συμβαλλόμενα μέρη αποφάσιζαν ρητώς να μην υποβάλλουν στο διαιτητικό δικαστήριο τα ερωτήματα σχετικά με το συμβατό συμφωνίας προς το κοινοτικό δίκαιο περί του ανταγωνισμού, η τελευταία θα έπασχε ακυρότητα και, συνεπώς, η διαιτητική απόφαση θα μπορούσε να προσβληθεί για τον λόγο αυτόν ενώπιον των αρμοδίων δικαστηρίων. Υπό αυτές τις περιστάσεις, οι ίδιοι διαιτητές θα μπορούσαν να κρίνουν ότι ήσαν αναρμόδιοι για να αποφανθούν.

25. Το ερώτημα που τίθεται στη συνέχεια είναι αν πρέπει ή όχι να αναγνωρισθεί η υποχρέωση των διαιτητών να εξετάζουν αυτεπαγγέλτως ερωτήματα κοινοτικού δικαίου, όχι μόνον όταν η εθνική έννομη τάξη επιβάλλει μία τέτοια συμπεριφορά όσον αφορά τα δικαιώματα που απορρέουν από το εθνικό δίκαιο, αλλά επίσης όταν η εν λόγω έννομη τάξη απονέμει στον δικαστή απλό δικαίωμα¹¹. Το πρόβλημα που τίθεται όσον αφορά την προπαρατεθείσα εξομοίωση των καθηκόντων των διαιτητών προς εκείνα του εθνικού δικαστή απορρέει από το γεγονός ότι, στην υπόθεση Van Schijndel και Van Veen, το Δικαστήριο δικαιολόγησε το συμπέρασμά του αιτιολογώντας το με το γεγονός ότι ενάποκειται στα εθνικά δικαστήρια, κατ' εφαρμογήν της εξαγγελιομένης στο άρθρο 5 της Συνθήκης αρχής της συνεργασίας, να διασφαλίζουν τη νομική προστασία που απορρέει για τους πολίτες από το άμεσο αποτέ-

10 — Απόφαση της 14ης Δεκεμβρίου 1995, C-312/93 (Συλλογή 1995, σ. I-4599).

11 — Προπαρατεθείσα απόφαση Van Schijndel και Van Veen, σκέψη 14.

λεσμα των διατάξεων του κοινοτικού δικαίου¹². Στην παρούσα υπόθεση, στην οποία εν τέλει πρόκειται για ένα δικονομικό κώδικα ο οποίος αποκλείει σαφώς τη δυνατότητα των διαιτητών να υποβάλλουν αυτεπαγγέλτως ερωτήματα που δεν υποβλήθηκαν από τα συμβαλλόμενα μέρη, είτε πρόκειται για διατάξεις του εθνικού δικαίου είτε για διατάξεις του κοινοτικού δικαίου, το πρόβλημα που μόλις εξέθεσα δεν είναι ιδιαίτερα λυσιτελής. Πάντως, δεν αποκρύπτω την αμηχανία μου αν επεκταθεί στους διαιτητές η υποχρέωση να υποβάλλουν αυτεπαγγέλτως ερωτήματα όσον αφορά την τήρηση κοινοτικών κανόνων υποχρεωτικού χαρακτήρα, εφόσον η εθνική έννομη τάξη τους παρέχει μόνον ένα απλό δικαίωμα, όσον αφορά ανάλογα ερωτήματα στο εθνικό δίκαιο. Ένα τέτοιο συμπέρασμα δεν μπορεί απλώς να αιτιολογηθεί ως προς το άρθρο 5 της Συνθήκης, διάταξη η οποία — είναι γνωστό — απευθύνεται μόνο στα κράτη μέλη και η οποία συνεπώς δεν θα μπορούσε καθεαυτή να δημιουργήσει υποχρεώσεις για τους διαιτητές. Αυτό φυσικά δεν αποκλείει οι τελευταίοι να μπορούν να χρησιμοποιούν τα μέσα και τις εξουσίες που η εθνική έννομη τάξη ή η περί διαιτησίας σύμβαση έχει θέσει στη διάθεσή τους για να συμπληρώνουν, με τη βοήθεια των συμβαλλομένων μερών, ενδεχόμενα κενά, όταν πρόκειται να εξετασθούν συναφή πραγματικά και νομικά στοιχεία.

26. Για τους ανωτέρω εκτεθέντες λόγους, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στο πρώτο ερώτημα υπό την έννοια ότι το κοινοτικό δίκαιο δεν επιβάλλει στους διαιτητές να εξετάζουν αυτεπαγγέλτως ερωτήματα σχετικά με το συμβατό προς το κοινοτικό δίκαιο περί του ανταγωνισμού συμβάσεως της οποίας η εκτέλεση έχει υποβληθεί σ' αυτούς, όταν η εξέταση των εν λόγω ερωτημάτων υποχρεώνει τους διαιτητές να παραιτηθούν από την ουδετερότητα τους,

εξερχόμενοι των ορίων της διαφοράς όπως αυτά καθορίστηκαν από τα συμβαλλόμενα μέρη και στηριζόμενοι σε άλλα γεγονότα και περιστάσεις απ' αυτές στις οποίες στηρίξε το αίτημά του το συμβαλλόμενο μέρος που έχει συμφέρον για την εφαρμογή των εν λόγω διατάξεων.

Επί του δευτέρου ερωτήματος

27. Με το δεύτερο υποβληθέν ερώτημα, το Hoge Raad ερωτά το Δικαστήριο αν οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες, σύμφωνα με τους οποίους η ακύρωση διαιτητικής αποφάσεως μπορεί να κηρυχθεί μόνο σε περίπτωση που αυτή αντιβαίνει προς τη δημόσια τάξη και τα χρηστά ήθη, πρέπει να αποκλεισθούν εφόσον δεν επιτρέπουν στον δικαστή να κηρύξει άκυρη διαιτητική απόφαση αντιβαίνουσα στο άρθρο 85 της Συνθήκης.

28. Πριν από την εξέταση του δευτέρου ερωτήματος είναι σκόπιμο να αναφερθεί ότι αυτό, όπως ανέφερε το αιτούν δικαστήριο, δεν αφορά ούτε τη συμπεριφορά των συμβαλλομένων μερών ούτε το αντικείμενο της διαδικασίας της διαιτησίας. Με άλλα λόγια, το αιτούν δικαστήριο ζητεί από το Δικαστήριο να αποφανθεί επί του συμβατού με το κοινοτικό δίκαιο των ολλανδικών δικονομικών κανόνων που προαναφέρθηκαν, οι οποίοι περιορίζουν στην πραγματικότητα τις περιπτώσεις δικαστικού ελέγχου των διαιτητικών αποφάσεων σε εντελώς εξαιρετικές περιπτώσεις. Το γεγονός ότι τα συμβαλλόμενα μέρη υπέβαλαν ή δεν υπέβαλαν ενώπιον των διαιτητών τα σχετικά με την ακυρότητα της συμβάσεως ερωτήματα δεν λαμβάνεται συναφώς υπόψη: πρόκειται για

¹² — Προπαρατεθείσα απόφαση, σκέψη 14.

ένα πρόβλημα που θα εξετάσω στο πλαίσιο της εξετάσεως του τρίτου ερωτήματος που υπέβαλε το Hoge Raad.

29. Εξετάζοντας το δεύτερο ερώτημα, πρέπει πρώτον να παρατηρηθεί ότι από τις εκτιθέμενες στη διάταξη περί παραπομπής σκέψεις προκύπτει ότι στο ολλανδικό δίκαιο το απλό γεγονός ότι το περιεχόμενο ή η εκτέλεση της διαιτητικής αποφάσεως είναι αντίθετη προς τις διατάξεις του δικαίου αυτού στον τομέα του ανταγωνισμού δεν δημιουργεί, γενικώς, ζητήματα δημοσίας τάξεως. Το Hoge Raad διερωτάται πάντως αν μπορεί να λεχθεί αυτό, εφόσον, όπως εν προκειμένω, αναφέρεται ότι η οικεία διάταξη είναι αντίθετη προς το κοινοτικό δίκαιο του ανταγωνισμού. Από τις απαντήσεις που το Δικαστήριο παρέσχε με την απόφαση Van Schijndel και Van Veen, εκδοθείσα επίσης στον τομέα του ανταγωνισμού, το αιτούν δικαστήριο συνάγει ότι ακόμη και το άρθρο 85 της Συνθήκης δεν θα μπορούσε να εμπίπτει στους κανόνες «δημοσίας τάξεως», για τους σκοπούς της εφαρμογής του άρθρου 1065 του ολλανδικού κώδικα. Ενθυμείστε ότι, με την απόφαση αυτή, το Δικαστήριο έκρινε ότι, ακόμη και αν οι διάδικοι επικαλούνται παράβαση του άρθρου 85, ο δικαστής δεν υποχρεούται να παραιτηθεί από την αρχή της ουδετερότητας: συνεπώς, λόγος που αντλείται από την παράβαση του άρθρου αυτού δεν μπορεί να προβληθεί για πρώτη φορά στο πλαίσιο αναρρέσεως αν αυτό καθιστά αναγκαία την υπέρβαση εκ μέρους του δικαστή των ορίων της διαφοράς όπως αυτά καθορίστηκαν από τους διαδίκους, στηριζόμενου σε διαφορετικά γεγονότα και περιστάσεις από εκείνες στις οποίες στηρίχθηκε το αίτημα.

30. Κατά τη γνώμη μου, η απάντηση στο υποβληθέν ερώτημα πρέπει να αναζητηθεί στον ρόλο που η νομολογία του Δικαστηρίου αναγνωρίζει στον δικαστικό έλεγχο των διαιτητικών αποφάσεων. Στην απόφαση

Ξοσδτεε, αφού αρνήθηκε στους διαιτητές την ιδιότητα του «δικαστηρίου» υπό την έννοια του άρθρου 177 της Συνθήκης, το Δικαστήριο διευκρίνισε αμέσως μετά ότι «το κοινοτικό δίκαιο πρέπει να τηρείται καθ' όλην του την έκταση στο έδαφος όλων των κρατών μελών» και συνεπώς κατέληξε ότι «τα συμβαλλόμενα σε μία σύμβαση μέρη δεν είναι ελεύθερα να αποκλίνουν απ' αυτήν την επιταγή»¹³. Από την απαίτηση για την ενιαία εφαρμογή προκύπτει συνεπώς ότι, «σε περιπτώσεις που κατά τη διάρκεια διαιτητικής δίκης διεξαγομένης κατόπιν σχετικής συμβάσεως ανακύπτουν ζητήματα κοινοτικού δικαίου, τα τακτικά δικαστήρια δύναται να αχθούν στην εξέταση αυτών των ζητημάτων (...) στα πλαίσια του ελέγχου, λιγότερο ή περισσότερο εκτενούς αναλόγως της περιπτώσεως, της διαιτητικής αποφάσεως, τον οποίον διαθέτουν όταν επιλαμβάνονται εφέσεως, αντιρρήσεων, περιαφής εκτελεστηρίου τύπου ή οιουδήποτε άλλου ενδίκου μέσου προβλεπομένου από τις σχετικές εθνικές διατάξεις». Το Δικαστήριο κατέληξε συνεπώς ότι «τα εθνικά αυτά δικαστήρια είναι αρμόδια να ερευνήσουν αν πρέπει να απευθυνθούν στο Δικαστήριο κατ' εφαρμογήν του άρθρου 177 της Συνθήκης για να ζητήσουν την ερμηνεία ή την κρίση περί του κύρους διατάξεων του κοινοτικού δικαίου, όταν καλούνται να τις εφαρμόσουν κατά την άσκηση των ανωτέρω καθηκόντων αρωγής και ελέγχου»¹⁴. Από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι η λύση, η οποία συνίσταται στο να μη επιτρέπεται στους διαιτητές να προβαίνουν σε προδικαστική παραπομπή σύμφωνα με το άρθρο 177, κατά κάποιον τρόπο «σταθμίζεται» με τη λυσιτέλεια που το Δικαστήριο αποδίδει στον δικαστικό έλεγχο των διαιτητικών αποφάσεων. Συνεπώς, υπάρχει μία στενή σχέση μεταξύ της αποτελεσματικότητας του δικαστικού ελέγχου της ορθής εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου και της εξασφαλίσεως της δυνατότητας προ-

13 — Προπαρατεθείσα απόφαση, σκέψη 14.

14 — Προπαρατεθείσα απόφαση, σκέψη 15.

οβάσεως, τουλάχιστον δυναμικά, στην προβλεπόμενη από το άρθρο 177 διαδικασία: όταν οι δύο αυτές αρχές συνδυάζονται, καθίσταται αναγκαίο, στο πλαίσιο διαφοράς που εμπλέκει διάταξη, κοινοτικού δικαίου, τα εθνικά δικαστήρια, υπό την ιδιότητα των κοινοτικών δικαστών, να έχουν το δικαίωμα να απευθύνονται στο Δικαστήριο, όταν το κρίνουν αναγκαίο, για να λάβουν διευκρινίσεις ως προς την ερμηνεία ή ως προς το κύρος των διατάξεων κοινοτικού δικαίου που καλούνται να εφαρμόσουν. Με τον ίδιο τρόπο, οι διάδικοι που εκτιμούν ότι αντλούν δικαίωμα από συναφείς διατάξεις του κοινοτικού δικαίου πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να ζητούν από τον δικαστή να εκτιμά τον πρόσφορο χαρακτήρα της προδικαστικής παραπομπής.

31. Η μεταγενέστερη νομολογία του Δικαστηρίου επιμένει στην αναγκαιότητα εξασφάλισης ορισμένου ελέγχου των διαιτητικών αποφάσεων και επιβεβαιώνει τον δεσμό που ανέφερα προηγουμένως μεταξύ της προδικαστικής παραπομπής και της εξασφάλισης αποτελεσματικής προστασίας των δικαιωμάτων που απονέμει το κοινοτικό δίκαιο. Με την απόφαση *Almeida* κ.λπ.¹⁵, το Δικαστήριο έκρινε ότι η ερμηνεία την οποία έδωσε με την απόφαση *Nordsee* δεν επηρεάζεται από το γεγονός ότι ένα δικαιοδοτικό όργανο κρίνει, δυνάμει της συμφωνίας περί διαιτησίας μεταξύ των μερών, κατ' εύλογη κρίση. Κατά το Δικαστήριο, πράγματι, «δυνάμει των αρχών της υπεροχής και της ομοιόμορφης εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου, σε συνδυασμό με το άρθρο 5 της Συνθήκης, δικαστήριο κράτους μέλους το οποίο, σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, επιλαμβάνεται εφέσεως κατά διαιτητικής απόφασης, έστω και αν κρίνει με βάση την αρχή της επιείκειας, οφείλει να σέβεται τους κανόνες του κοινο-

τικού δικαίου, ιδίως εκείνους που αφορούν τον ανταγωνισμό»¹⁶ (σκέψη 23).

Μου φαίνεται ότι η απόφαση *Peterbroeck* παρέχει μία νέα επιβεβαίωση της νομολογικής αυτής κατευθύνσεως, ακριβώς στο σημείο στο οποίο το Δικαστήριο, αναφέροντας τις ιδιαιτερότητες της «εν λόγω διαδικασίας», δυνάμενες να δικαιολογήσουν τη μη εφαρμογή της εθνικής δικονομικής διατάξεως, επισήμανε το γεγονός ότι το αιτούν δικαστήριο (το *Cour d'appel de Bruxelles*) είναι «το πρώτο δικαστήριο το οποίο μπορεί να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα στο Δικαστήριο, δεδομένου ότι ο διευθυντής ενώπιον του οποίου κρίνεται η διαφορά σε πρώτο βαθμό ανήκει στη φορολογική αρχή και, επομένως, δεν αποτελεί δικαστήριο κατά την έννοια του άρθρου 177 της Συνθήκης»¹⁷.

32. Τέλος, από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι, για να διαφυλαχθεί η ορθή και ενιαία εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου, πρέπει να επιτραπεί στους δικαστές που καλούνται ενδεχομένως να εκτιμήσουν το συμβατό των διαιτητικών αποφάσεων προς τους κανόνες δικαίου να προβούν σε αποτελεσματικό έλεγχο των εν λόγω αποφάσεων. Τα δικαιοδοτικά όργανα πρέπει να έχουν, ιδίως, τη δυνατότητα να εξετάζουν ζητήματα κοινοτικού δικαίου και, επομένως, να λαμβάνουν από το Δικαστήριο τις αναγκαίες διευκρινίσεις¹⁸.

16 — Η υπογράμμιση δική μου.

17 — Προπαρατεθείσα απόφαση, σκέψη 17.

18 — Μία άλλη δυνατότητα θα μπορούσε φυσικά να συνίσταται στο να επιτρέπεται στους διαιτητές να προβαίνουν σε προδικαστική παραπομπή. Όπως ανέφερα προηγουμένως, το ζήτημα αυτό δεν εμπέπει στο πλαίσιο της παρούσας υποθέσεως. Βλ., συναφώς, *Prechal, S.*: «Community Law and National Courts: The Lessons from *Van Schijndel*», στο *Common Market Law Review*, 1998, σ. 681 και επ.

15 — Απόφαση της 27ης Απριλίου 1994, C-393/92 (Συλλογή 1994, σ. I-1477).

33. Συνεπώς, δεν πρέπει να εφαρμόζονται οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες που περιορίζουν τον δικαστικό έλεγχο του συμβατού των διαιτητικών αποφάσεων προς το κοινοτικό δίκαιο.

34. Κατόπιν αυτού, πρέπει να εκτιμηθεί αν οι συναφείς διατάξεις του ολλανδικού δικονομικού κώδικα είναι σύμφωνες προς τις επιταγές της αποτελεσματικότητας της προπαρατεθείσας δικαιοδοτικής διαδικασίας. Υπενθυμίζω συναφώς ότι, όπως το αιτούν δικαστήριο ρητώς ανέφερε, στην ολλανδική έννομη τάξη, η επανεξέταση των διαιτητικών αποφάσεων για παραβίαση του δικαίου περιορίζεται σε εντελώς εξαιρετικές περιπτώσεις, δηλαδή στις περιπτώσεις κατά τις οποίες η διαιτητική απόφαση είναι αντίθετη προς τη δημόσια τάξη και τα χρηστά ήθη. Εξάλλου, ο Ολλανδός δικαστής θεωρεί ότι πρέπει να διευκρινίσει ότι, κατά την προτεινομένη συνήθως ερμηνεία του άρθρου 1065 του ολλανδικού κώδικα, μία διαιτητική απόφαση αντιβαίνει στη δημόσια τάξη μόνον αν το περιεχόμενο ή η εκτέλεση της εν λόγω αποφάσεως παραβαίνει κανόνα τόσο θεμελιώδους χαρακτήρα ώστε κανένας περιορισμός δικονομικής φύσεως δεν μπορεί να εμποδίσει την τήρησή του. Αυτό δεν συμβαίνει στην περίπτωση των εθνικών κανόνων του τομέα του ανταγωνισμού ενώ, κατά την άποψη του ολλανδικού δικαστηρίου, από τη νομολογία του Δικαστηρίου μπορεί να συναχθεί ότι δεν συντρέχει λόγος να θεωρηθεί η περιλαμβανομένη στο άρθρο 85 της Συνθήκης διάταξη ως «διάταξη δημοσίας τάξεως» υπό την προηγουμένως αναφερθείσα έννοια.

35. Δεν θεωρώ ότι το καθεστώς που μόλις περιέγραψα συνοπτικώς ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της αποτελεσματικότητας της δικαστικής προστασίας που καθορίζονται από το Δικαστήριο. Περιορίζοντας σε εντελώς εξαιρετικές περιπτώσεις τη δυνατότητα αμφισβητήσεως της διαιτητικής

αποφάσεως λόγω παραβιάσεως του δικαίου, οι εφαρμοστέες διατάξεις του ολλανδικού δικαίου δεν επιτρέπουν στο εθνικό δικαστήριο — και σε τελευταία ανάλυση, μέσω του δικαιοδοτικού αυτού οργάνου, στο Δικαστήριο — να ασκεί επαρκή έλεγχο επί των διαιτητικών αποφάσεων. Με άλλα λόγια, οι ολλανδικοί δικονομικοί κανόνες, υπό το φως της νομολογίας του Δικαστηρίου, καθιστούν υπερβολικά δύσκολη την εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου. Αυτό φαίνεται να δικαιολογείται ακόμη λιγότερο στην περίπτωση των κανόνων περί ανταγωνισμού, αν ληφθεί υπόψη το συμφέρον το οποίο προδήλως υπερέχει του ιδιωτικού συμφέροντος των συμβαλλομένων μερών αλλά και υποχρεώνει τους τρίτους, τους δυνητικούς ανταγωνιστές και τους καταναλωτές, σε ορθή εφαρμογή των διατάξεων που περιλαμβάνονται στα άρθρα 85 επ. της Συνθήκης. Με άλλα λόγια, όπως το Δικαστήριο δέχθηκε στο παρελθόν με την απόφαση *Almelo* κ.λπ., η ανάγκη ελέγχου του συμβατού των διαιτητικών αποφάσεων προς το κοινοτικό δίκαιο είναι ακόμη πιο σημαντική σ' έναν τομέα όπως αυτός του ανταγωνισμού, στον οποίο υφίσταται γενικό συμφέρον για την τήρηση των κανόνων προκειμένου να διασφαλιστεί ορθή λειτουργία της εθνικής αγοράς.

36. Δεν πιστεύω στην πραγματικότητα ότι μπορούν να υπάρχουν αμφιβολίες ως προς τον επιτακτικό χαρακτήρα των κανόνων περί ανταγωνισμού. Απ' αυτόν προκύπτει χαρακτηριστικά η απόλυτη ή «αυτοδικαία»¹⁹ ακυρότητα που προβλέπει το άρθρο 85, παράγραφος 2, εφαρμοζομένη στις συναφθείσες κατά παράβαση της προβλεπομένης από την παράγραφο 1 απα-

19 — Η απόλυτη ακυρότητα ενεργεί *ex tunc* ανεξαρτήτως δηλώσεως υπό την έννοια αυτή του επιφορισμένου με τη διαπίστωση της οργάνου. Βλ., συναφώς, την απόφαση της 6ης Φεβρουαρίου 1973, 48/72, *Brasserie de Haecht* (Συλλογή τόμος 1972-1973, σ. 355, σκέψεις 25-27).

γορεύσεως συμφωνίες²⁰. Στο πλαίσιο της νομολογίας του Δικαστηρίου, αρκεί να παρατεθεί ένα ολόκληρο χωρίο της αποφάσεως Hoechst κατά Επιτροπής²¹, το οποίο στη συνέχεια παρατέθηκε κατ' επανάληψη²² και στο οποίο το Δικαστήριο ανέφερε ότι οι κανόνες αυτοί «αποσκοπούν στο να αποφεύγεται η νόθευση του ανταγωνισμού κατά τρόπο που να αποβαίνει σε βάρος του γενικού συμφέροντος, των επί μέρους επιχειρήσεων και των καταναλωτών. Η άσκηση των εξουσιών που έχουν παρασχεθεί στην Επιτροπή με τον κανονισμό 17 συντελεί στη διατήρηση του επιδιωχθέντος από τη Συνθήκη συστήματος ανταγωνισμού που οι επιχειρήσεις οφείλουν να τηρούν οπωσδήποτε»²³.

37. Συναφή είναι επίσης τα όσα αναφέρονται στη νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με τις σχέσεις μεταξύ των κοινοτικών κανόνων περί ανταγωνισμού και των εθνικών διατάξεων: «η εθνική νομοθετική ή δικαστική πρακτική, ακόμη και αν υποτεθεί ότι είναι κοινή σε όλα τα κράτη μέλη, δεν μπορεί να υπεριοχυσει της εφαρμογής των

κανόνων ανταγωνισμού της Συνθήκης»²⁴. Μια τέτοια «πρακτική» είναι πράγματι αντίθετη προς το άρθρο 5, δεύτερο εδάφιο, της Συνθήκης και μπορεί να στερήσει τους κοινοτικούς κανόνες από την πρακτική αποτελεσματικότητά τους²⁵.

38. Οι σκέψεις που μόλις ανέπτυξα θα μπορούσαν τελικώς να δικαιολογήσουν μια διαφορετική λύση που θα καθιστούσε δυνατό στον εθνικό δικαστή να τηρεί κατά πάσα περίπτωση τους εθνικούς δικονομικούς κανόνες. Θα επρόκειτο πράγματι για την κατάταξη των κοινοτικών κανόνων περί ανταγωνισμού, και ιδίως της απαγορεύσεως του άρθρου 85, στους κοινοτικούς κανόνες «δημοσίας τάξεως» και για την επέκταση του πλαισίου της εφαρμογής της ολλανδικής διατάξεως που επιτρέπει τον έλεγχο των διαιτητικών αποφάσεων από τα δικαστήρια και στους λόγους «κοινοτικής δημόσιας τάξης». Συνεπώς, η εφαρμογή του εθνικού δικαίου θα διασφαλιζόταν, κατά πάσα περίπτωση, με έναν ελαφρύ περιορισμό της αρχής της «δικονομικής αυτοτέλειας», η οποία αναθέτει στα κράτη μέλη το καθήκον καθορισμού των δικονομικών προϋποθέσεων για την άσκηση ενδίκων μέσων που αποσκοπούν στην εξασφάλιση της προστασίας των δικαιωμάτων που οι πολίτες αντλούν από το κοινοτικό δίκαιο. Το συμπέρασμα, σύμφωνα με το οποίο οι κανόνες περί ανταγωνισμού εμπίπτουν στην «κοινοτική οικονομική δημόσια τάξη», είναι ένα συμπέρασμα που έχει μεγάλη απήχηση στη θεωρία και το οποίο συμεριζέται η νομολογία πολλών κρατών μελών. Ανεξαρτήτως του τεχνικού μέσου που πρέπει να

20 — Βλ. την απόφαση της 21ης Φεβρουαρίου 1973, 6/72, Europemballage και Continental Can κατά Επιτροπής (Συλλογή τόμος 1972-1973, σ. 445), με την οποία το Δικαστήριο παρατήρησε ότι «η επιχειρηματολογία σύμφωνα με την οποία η διάταξη του άρθρου 3, στοιχείο στ, της Συνθήκης περιέχει μόνο ένα γενικό πρόγραμμα, στερούμενο ενόμων αποτελεσμάτων, παραγνωρίζει ότι το άρθρο 3 θεωρεί την επιδίωξη των στόχων που εξυγγέλλει απαραίτητη για την εκπλήρωση της αποστολής που έχει ανατεθεί στην Κοινότητα» (η υπογράμμιση είναι δική μου).

21 — Απόφαση της 21ης Σεπτεμβρίου 1989, 46/87 και 227/88 (Συλλογή 1989, σ. 2859, σκέψη 25).

22 — Αποφάσεις της 17ης Οκτωβρίου 1989, 85/87, Dow Benelux κατά Επιτροπής (Συλλογή 1989, σ. 3137, σκέψη 36), 97/87 έως 99/87, Chemical Hérica κ.λπ. κατά Επιτροπής (Συλλογή 1989, σ. 3165, σκέψη 22), και της 18ης Οκτωβρίου 1989, 374/87, Orkem κατά Επιτροπής (Συλλογή 1989, σ. 3283, σκέψη 19).

23 — Βλ. επίσης την απόφαση του Πρωτοδικείου της 27ης Οκτωβρίου 1994, T-34/92, Fiatagri και New Holland Ford κατά Επιτροπής (Συλλογή 1994, σ. II-905, σκέψη 39), με την οποία το Πρωτοδικείο παρατήρησε ότι «το άρθρο 85, παράγραφος 1, της Συνθήκης θεσπίζει την κατ' αρχήν απαγόρευση των συμφωνιών που θίγουν τον ανταγωνισμό. Οι προσφεύγουσες επιχειρήσεις υπόκεινται στη δημοσίας τάξεως διαταγή αυτή, ανεξαρτήτως κάθε συναφούς εντολής της Επιτροπής».

24 — Απόφαση της 17ης Ιανουαρίου 1984, 43/82 και 63/82, VBVB και VBBB κατά Επιτροπής (Συλλογή 1984, σ. 19, σκέψη 40). Βλ. υπό την ίδια έννοια, την απόφαση του Πρωτοδικείου της 9ης Ιουλίου 1992, T-66/89, Publishers Association κατά Επιτροπής (Συλλογή 1992, σ. II-1995). Βλ., επίσης, τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Damon στην προπαρατεθείσα υπόθεση Almelo κ.λπ., ιδίως, σ. I-1486.

25 — Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Damon στην υπόθεση Almelo κ.λπ., σημείο 40.

χρησιμοποιηθεί για να καταστεί δυνατός ο αποτελεσματικός έλεγχος των διαιτητικών αποφάσεων που αντιβαίνουν στους κανόνες περί ανταγωνισμού, αυτό που έχει σημασία να τονισθεί είναι ότι καθένα από τα δύο υπό εξέταση μέσα βασίζεται στη σκέψη ότι οι κοινοτικοί κανόνες περί ανταγωνισμού έχουν αξία δημοσίου δικαίου: παρόλον ότι ρυθμίζουν σχέσεις μεταξύ ατόμων, οι ιδιώτες δεν μπορούν να τους παραβούν άλλως οι συναφθείσες κατά παράβαση της απαγορεύσεως του άρθρου 85, παράγραφος 1, συμφωνίες είναι αυτοδικαίως άκυρες. Στις εθνικές έννομες τάξεις, αφ' ης τίθεται το πρόβλημα της σταθμίσεως των απαιτήσεων που ενδεχομένως βρίσκονται σε σύγκρουση, όπως είναι η τήρηση των εθνικών δικονομικών κανόνων, αφενός, και η λειτουργία της ανταγωνιστικής αγοράς, αφετέρου, η στάθμιση αυτή πρέπει, κατά πάσαν περίπτωση, να γίνει γνωστή λαμβάνοντας υπόψη την πρωταρχική σημασία που έχουν οι κανόνες περί ανταγωνισμού στο πλαίσιο της κοινοτικής έννομης τάξης.

39. Προτείνω τέλος στο Δικαστήριο να απαντήσει στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα του Hoge Raad υπό την έννοια ότι ο εθνικός δικαστής οφείλει να δεχθεί αίτηση ακυρώσεως διαιτητικής αποφάσεως για τον λόγο ότι η απόφαση αυτή αντιβαίνει στο άρθρο 85 της Συνθήκης, ακόμη και αν οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες επιτρέπουν την ακύρωση λόγω παραβιάσεως του δικαίου μόνο στις περιπτώσεις ασυμβάτου προς τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη.

Επί του τρίτου ερωτήματος

40. Με το τρίτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ερωτά κατ' ουσίαν το

Δικαστήριο αν, σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο δεύτερο ερώτημα, το εθνικό δικαστήριο μπορεί να δεχθεί την αίτηση ακυρώσεως της διαιτητικής αποφάσεως, ακόμη και αν το ζήτημα της ακυρότητας της οικείας συμβάσεως λόγω παραβιάσεως των κανόνων περί ανταγωνισμού παρέμεινε εκτός των ορίων της διαφοράς κατά τη διαιτητική διαδικασία. Το Hoge Raad διευκρινίζει ότι, κατά το ολλανδικό δικονομικό δίκαιο, οι διάδικοι δεν μπορούν να προβάλλουν την ακυρότητα συμβάσεως για πρώτη φορά στο πλαίσιο προσφυγής ακυρώσεως. Κατά το Hoge Raad, η διαιτητική διαδικασία προσδίδει ισχύ δεδικασμένου μεταξύ των διαδίκων με συνέπεια αυτοί να μην μπορούν να επαναφέρουν προς συζήτηση το κύρος της συμβάσεως της οποίας η ορθή εκτέλεση αμφισβητείται.

41. Σημειώνω ότι η απάντηση στο ερώτημα αυτό, ακόμη και αν είναι θετική, μπορεί να συναχθεί από στοιχεία που ήδη εξετάστηκαν προηγουμένως, και ιδίως από τις παρατηρήσεις επί της σπουδαιότητας των κανόνων ανταγωνισμού στο πλαίσιο της κοινοτικής έννομης τάξης ως επιτακτικών κανόνων, καθώς και επί της αναγκαιότητας να αποφαινεται τουλάχιστον μία φορά επί της εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου ένα όργανο που να αποτελεί «δικαστήριο» υπό την έννοια του άρθρου 177 της Συνθήκης.

42. Όσον αφορά το πρώτο από τα προαναφερθέντα στοιχεία, θεωρώ ότι, λαμβάνοντας υπόψη την ειδική φύση των επιτακτικών κανόνων των κοινοτικών διατάξεων που

ρυθμίζουν τον ανταγωνισμό μεταξύ επιχειρήσεων, δεν συντρέχει λόγος να αποδοθεί υπερβολική σημασία στη συμπεριφορά των διαδίκων. Αντιθέτως, αν αυτό συνέβαινε, θα υπήρχε ο κίνδυνος οριστικής αποκρουσταλλώσεως, επίσης λόγω των συμφερόντων των πολιτών, καταστάσεων αντιθέτων προς το κοινό συμφέρον. Όπως ανέφερα προηγουμένως, οι επίδικοι κανόνες ανταγωνισμού, ακόμη και αν ρυθμίζουν ατομικές συμπεριφορές, επιδιώκουν στόχους γενικού χαρακτήρα, όπως είναι η ορθή λειτουργία της εσωτερικής αγοράς και η ευημερία των καταναλωτών. Η αστική κύρωση της απόλυτης *ex tunc* ακυρότητας των απαγορευομένων συμφωνιών και η πράξη εποπτείας της Επιτροπής έχουν ακριβώς ως στόχο να εξασφαλίζουν ότι η δραστηριότητα των πολιτών δεν εξελίσσεται κατά τρόπον επιζήμιο για τους εν λόγω στόχους δημοσίου συμφέροντος. Εφόσον πρόκειται για δικαιώματα που δεν είναι διαθέσιμα, η συμπεριφορά των διαδίκων κατά τη διαδικασία επίσης δεν θα πρέπει να έχει αποφασιστική σημασία, ενώ η παραβίαση των αρχών του δικονομικού δικαίου (αρχές της πρωτοβουλίας των διαδίκων και της ουδετερότητας του δικαστή) που διέπουν τα ένδικα μέσα ασφαλώς δικαιολογείται σύμφωνα με τις λύσεις που δίδουν οι εθνικές έννομες τάξεις. Συνεπώς, η ακυρότητα των συμβάσεων μπορεί να διαπιστωθεί από τον δικαστή που καλείται να ελέγξει το κύρος της διαιτητικής αποφάσεως, ακόμη και αν, όπως εν προκειμένω, η αποστολή του περιορίζεται σε απλό έλεγχο νομιμότητας, υπό τον όρο πάντως ότι οι λόγοι ακυρότητας απορρέουν, υπό ορισμένη έννοια, από δικονομικές πράξεις και ότι ειδική έρευνα επί της ουσίας δεν είναι συνεπώς αναγκαία. Εν προκειμένω, αν από τον φάκελο που έχει ο δικαστής, ενώπιον του οποίου εκκρεμεί η υπόθεση, προκύπτει ότι η σύμβαση της οποίας η εκτέλεση αμφισβητείται στο πλαίσιο της διαιτητικής διαδικασίας είναι αντίθετη προς το άρθρο 85 της Συνθήκης στο μέτρο που συνεπάγεται κατανομή των αγορών επί εδαφικής βάσεως, είναι δυνατόν να προβληθεί για πρώτη φορά

το ζήτημα της ακυρότητας κατά τον δικαστικό έλεγχο της διαιτητικής αποφάσεως.

43. Δεύτερον, υπενθυμίζω ότι, ενόψει της νομολογίας του Δικαστηρίου, είναι αναγκαίο να εξασφαλισθεί ότι το ζήτημα της ορθής εφαρμογής των κοινοτικών κανόνων θα υποβληθεί τουλάχιστον μία φορά ενώπιον δικαιοδοτικού οργάνου, αρμοδίου για να προβεί σε παραπομπή στο Δικαστήριο, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 177 της Συνθήκης. Ένας κανόνας, ή μία εθνική πρακτική που δεν επιτρέπει τέτοια παραπομπή, ιδίως όταν μπορεί να προβληθεί η ύπαρξη δημοσίου συμφέροντος για την τήρηση των οικείων διατάξεων, είναι ασύμβατη προς τις απαιτήσεις της ορθής και ενιαίας εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου. Προς στήριξη του επιχειρήματος αυτού, είναι σκόπιμο να υπομνησθεί η λύση στην οποία κατέληξε το Δικαστήριο στο πλαίσιο της προπαρατεθείσας αποφάσεως *Peterbroeck*. Η απόφαση αυτή αφορούσε εθνικό κανόνα που απαγόρευε σε ιδιώτη την προβολή για πρώτη φορά ενώπιον δικαιοδοτικού οργάνου, αποφανθέντος κατ' έφεση επί αποφάσεως διοικητικού οργάνου, λόγου προσφυγής βασιζομένου στο άρθρο 52 της Συνθήκης ΕΚ μετά τη λήξη της οριζομένης από τον νόμο προθεσμίας, υπολογιζομένης από την κατάθεση εκ μέρους του διευθυντή εφορίας του κυρωμένου αντιγράφου της προσβαλλομένης αποφάσεως. Το Δικαστήριο έκρινε ότι το κοινοτικό δίκαιο απαγορεύει την εφαρμογή του οικείου εθνικού δικονομικού κανόνα. Αφού υπενθύμισε την αρχή ότι οι δικονομικές προϋποθέσεις των προσφυγών της εσωτερικής έννομης τάξης δεν πρέπει να καθιστούν υπερβολικά δύσκολη την άσκηση των αναγνωριζομένων από την κοινοτική έννομη τάξη δικαιωμάτων και διευκρίνισε ότι κανόνας εθνικού δικαίου που εμποδίζει την εφαρμογή της προβλεπομένης από το άρθρο 177 της Συνθήκης διαδικασίας πρέπει να μην εφαρμόζεται, το Δικαστήριο ανέφερε τις ιδιαιτερότητες της εν λόγω διαδικασίας: μεταξύ αυτών, το γεγονός ότι το *Cour d'appel*

de Bruxelles «είναι το πρώτο δικαστήριο το οποίο μπορεί να υποβάλλει προδικαστικό ερώτημα στο Δικαστήριο, δεδομένου ότι ο διευθυντής ενώπιον του οποίου κρίνεται η διαφορά σε πρώτο βαθμό ανήκει στη φορολογική αρχή και, επομένως, δεν αποτελεί δικαστήριο κατά την έννοια του άρθρου 177 της Συνθήκης». Όπως είναι προφανές, για να αιτιολογηθεί η ακαταλληλότητα των εθνικών δικονομικών κανόνων έναντι της απαιτήσεως για ορθή εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου, το Δικαστήριο τόνισε το γεγονός ότι το όργανο που είχε αποφανθεί σε πρώτο βαθμό επί του ασηκθέντος από έναν πολίτη ενδίκου μέσου δεν ήταν δικαστήριο υπό την έννοια του άρθρου 177 και, συνεπώς, δεν ήταν αρμόδιο για να υποβάλει προδικαστικά ερωτήματα στο Δικαστήριο²⁶.

44. Τέλος, από την απόφαση που μόλις υπενθύμισα προκύπτει ότι, στο πλαίσιο δικαιοδοτικής διαδικασίας, δεν υφίστανται στοιχεία δυνάμενα να εμποδίσουν την προβολή ελαττώματος της συμβάσεως — συνεπαγομένου την ακυρότητά της — λόγω παραβιάσεως των επιτακτικών κανόνων, ιδίως αν το δικαιοδοτικό όργανο ενώπιον του οποίου τίθεται το ζήτημα κοινοτικού δικαίου είναι το πρώτο δικαιοδοτικό όργανο που μπορεί να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα στο Δικαστήριο. Με άλλα λόγια, η έκταση του δικαστικού ελέγχου της τηρήσεως των επι-

τακτικών κανόνων του κοινοτικού δικαίου δεν θα πρέπει να εξαρτάται από τη συμπεριφορά των διαδίκων, ιδίως όταν το όργανο που καλείται να αποφανθεί σε πρώτο βαθμό επί της διαφοράς είναι ένα όργανο που δεν εμφανίζει τα χαρακτηριστικά δικαστηρίου υπό την έννοια του άρθρου 177 της Συνθήκης.

45. Το ίδιο συμβαίνει στην υπόθεση που μας απασχολεί εν προκειμένω, στην οποία, ενόψει της νομολογίας του Δικαστηρίου, το διαιτητικό όργανο που αποφάνθηκε σε πρώτο βαθμό δεν είναι «δικαστήριο». Κατά την εκτίμηση του αναλογικού χαρακτήρα της θυσίας που επιβάλλει η λειτουργία των εθνικών δικονομικών κανόνων έναντι του επιδιωκόμενου στόχου (όσον μας αφορά, της τηρήσεως των κοινοτικών κανόνων περί ανταγωνισμού), θεωρώ ότι οι θεμελιώδεις αρχές τις οποίες ανέφερε το Δικαστήριο ως παραμέτρους εκτιμήσεως²⁷ — οι οποίες είναι, ιδίως, η ομαλή εξέλιξη της διαδικασίας, η αρχή της ασφάλειας δικαίου και η προστασία των δικαιωμάτων άμυνας — οδηγούν στο συμπέρασμα ότι δεν πρέπει να εφαρμοζονται οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες που δεν καθιστούν δυνατό στον δικαστή, που έχει κληθεί να αποφανθεί επί του κύρους συμβάσεως που αφορά τους κοινοτικούς κανόνες ανταγωνισμού, να αποφανθεί επί της ακυρότητας της εν λόγω συμβάσεως, αν οι διάδικοι δεν έθεσαν το ζήτημα αυτό κατά τη διάρκεια της διαιτητικής διαδικασίας.

26 — Πρέπει να τονισθεί ότι ακριβώς επί του ειδικού αυτού σημείου μπορεί να παρατηρηθεί διαφορά μεταξύ της υποθέσεως *Peterbroeck* και της υποθέσεως *Van Schijndel και Van Veen*: πράγματι, οι ενδιαφερόμενοι δεν είχαν υποβάλει για πρώτη φορά το ερώτημα του συμβαίου των εθνικών διατάξεων προς τους κανόνες περί ανταγωνισμού ενώπιον των — σε πρώτο και δεύτερο βαθμό — αρμοδίων επί της ουσίας δικαστηρίων, και είχαν συνεπώς υποβάλει νέο αίτημα ενώπιον του *Cour de cassation*. Με την απόφαση *Peterbroeck*, ανθετικώς, σε πρώτο βαθμό είχε αποφανθεί ένα διοικητικό όργανο (ο διευθυντής των φορολογικών υπηρεσιών) το οποίο δεν έχει την ιδιότητα του δικαστηρίου υπό την έννοια του άρθρου 177. Στη δεύτερη περίπτωση, το Δικαστήριο συνέγαγε ότι η επίδικη βελγική δικονομική διάταξη ήταν ασύμβατη προς το κοινοτικό δίκαιο. Βλ. *Hoskins, M.*: «Tilting the balance: supremacy and national procedural rules», in *European Law Review*, 1996, σ. 365 και επ.

46. Τέλος, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στο τρίτο ερώτημα που υπέβαλε

27 — Απόφαση *Peterbroeck*, σκέψη 14· απόφαση *Van Schijndel και Van Veen* σκέψη 19.

το Hoge Raad ότι το εθνικό δικαστήριο υποχρεούται να δεχθεί αίτηση ακυρώσεως διαιτητικής αποφάσεως λόγω του ότι η απόφαση αυτή είναι αντίθετη προς το άρθρο 85 της Συνθήκης, ακόμη και αν το προβαλλόμενο στο εξής ζήτημα του εφαρμοστέου του εν λόγω άρθρου παρέμεινε εκτός των ορίων της διαφοράς κατά τη διαιτητική διαδικασία και αν, συνεπώς, οι διαιτητές δεν εξέδωσαν συναφώς απόφαση.

Επί του τέταρτου και πέμπτου ερωτήματος

47. Με το τέταρτο και το πέμπτο ερώτημα που μπορούν να εξεταστούν μαζί, το αιτούν δικαστήριο ερωτά το Δικαστήριο αν το κοινοτικό δίκαιο επιβάλλει τη μη εφαρμογή των εθνικών δικονομικών κανόνων που αποκλείουν τη δυνατότητα αμφισβητήσεως του κύρους συμβάσεως, οριστικώς κριθέντος με ενδιάμεση διαιτητική απόφαση έχουσα τον χαρακτήρα απρόσβλητης αποφάσεως αν αυτή δεν αποτέλεσε αντικείμενο αιτήσεως ακυρώσεως, κατά την επανεξέταση μεταγενέστερης διαιτητικής αποφάσεως που καθορίζει το ύψος της επελευθέρωσης λόγω της μη εκτελέσεως της οικείας συμβάσεως.

48. Παρ' όλον ότι σέβομαι τη σειρά των προδικαστικών ερωτημάτων που προτάθηκε από το αιτούν δικαστήριο, δεν μπορώ να μην τονίσω ότι το αντικείμενο των δύο τελευταίων ερωτημάτων που μόλις υπενθύμισα έχει γενικότερο περιεχόμενο υπό την έννοια ότι αργητική απάντηση θα καθιστούσε περιττή, για τη λύση της οικείας διαφοράς, τη μέχρι τώρα ανάλυση. Κατόπιν αυτού, τονίζω ότι για την απάντηση στο τέταρτο και πέμπτο ερώτημα πρέπει να ληφθεί ως βάση για μία ακόμη φορά η γενική αρχή σύμφωνα με την οποία, ελλείψει συναφούς κοινοτικής ρυθμίσεως, απόκειται στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους να ορίζει τα αρμόδια δικαστήρια και να ρυθμίζει τις δικονομικές

προϋποθέσεις για την άσκηση ενδίκων μέσων που αποσκοπούν να εξασφαλίσουν τη διαφύλαξη των δικαιωμάτων που οι πολίτες έλκουν από το άμεσο αποτέλεσμα του κοινοτικού δικαίου. Πάντως, οι προϋποθέσεις αυτές δεν μπορούν να είναι λιγότερο ευνοϊκές από εκείνες που αφορούν παρόμοια ένδικα μέσα της εσωτερικής έννομης τάξης, ούτε να καθιστούν στην πράξη αδύνατη ή υπερβολικά δύσκολη την άσκηση των ανατεθέντων από την κοινοτική έννομη τάξη δικαιωμάτων. Σ' αυτό προστίθεται το γεγονός ότι από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ο κανόνας που αντανακλά, εξάλλου, μία γενική αρχή κοινοτικού δικαίου, την οποία αναγνωρίζουν όλα τα κράτη μέλη και σύμφωνα με την οποία «η ισχύς του δεδικασμένου απαγορεύει (...) την εκ νέου αμφισβήτηση δικαιωμάτων που έχουν επιβεβαιωθεί με απόφαση του Δικαστηρίου»²⁸.

49. Όμως, με βάση την αρχήν αυτή, θεωρώ ότι οι αναφερόμενοι από το ολλανδικό δικαστήριο δικονομικοί κανόνες είναι σύμφωνοι προς τις προαναφερθείσες αρχές. Η προθεσμία των τριών μηνών που προβλέπει ο ολλανδικός κώδικας έχει εφαρμογή σε όλα τα ένδικα μέσα κατά διαιτητικών αποφάσεων που αιτιολογούνται βάσει του εθνικού ή του κοινοτικού δικαίου, δεν καθιστά υπερβολικά δύσκολη την άσκηση των απονεμηθέντων από την κοινοτική έννομη τάξη δικαιωμάτων, στο μέτρο που ο διάδικος ο οποίος έχει την πρόθεση να αμφισβητήσει το κύρος διαιτητικής αποφάσεως έχει την ευχέρεια να το πράξει εντός εύλογης προθεσμίας. Η ισχύς του δεδικασμένου, την οποία η εθνική έννομη τάξη απονέμει στις διαιτητικές αποφάσεις που δεν αμφισβητούνται εντός της προθεσμίας αυτής, δεν μπορεί πλέον να αμφισβητηθεί όταν ζητείται η ακύρωση μεταγενέστερης

28 — Απόφαση της 9ης Ιουνίου 1964, συνεκδικασθείσες υποθέσεις 79/63 και 82/63, Reynier και Erba κατά Επιτροπής, (Συλλογή τόμος 1954-1964, σ. 1111. Βλ. επίσης, τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Jacobs στην υπόθεση Peterbroeck (Συλλογή 1995, σ. 1-4606, σκέψη 23).

αποφάσεως η οποία, όπως εν προκειμένω, αφορά τον καθορισμό του ύψους της ζημίας που υφίσταται ένας διάδικος για τον λόγο ότι η οικεία σύμβαση δεν τηρήθηκε. Η δεύτερη αυτή απόφαση πράγματι δεν βασίζεται πλέον σε σύμβαση της οποίας αμφισβητείται το κύρος, αλλά στην ισχύ του δεδικασμένου της διαιτητικής αποφάσεως.

50. Εξάλλου, κατά τη γνώμη μου, η λύση δεν θα μπορούσε να διαφέρει για τον λόγο και μόνον ότι η κοινοτική διάταξη της οποίας αμφισβητείται η παράβαση έχει ειδική σημασία στο πλαίσιο του κοινοτικού νομικού συστήματος. Η προβλεπόμενη από τις εθνικές δικονομικές διατάξεις προθεσμία έχει εφαρμογή, επίσης, για λόγους δημοσίας τάξεως εσωτερικού δικαίου και στις δύο περιπτώσεις επιδιώκει τον καθ' όλα θεμιτό στόχο να επιτευχθεί σε ορισμένο σημείο της διαδικασίας οριστική περάτωση της διαφοράς, στην οποία οι διάδικοι μπορούν να βασισθούν.

51. Για τους προαναφερθέντες λόγους, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στο τέταρτο και πέμπτο ερώτημα που υπέβαλε το Hoge Raad ότι το κοινοτικό δίκαιο δεν υποχρεώνει το εθνικό δικαστήριο να μην εφαρμόζει εθνικούς δικονομικούς κανόνες σύμφωνα με τους οποίους η ισχύς του δεδικασμένου, την οποία η εθνική έννομη τάξη αναγνωρίζει σε μία απόφαση, δεν μπορεί να αμφισβητηθεί στο πλαίσιο της ακυρώσεως διαιτητικής αποφάσεως η οποία, για να καθορίσει το ύψος ζημίας απορρέουσας από τη μη εκτέλεση συμβάσεως, βασίζεται σε προηγουμένη απόφαση η οποία ορίζει την επί της ουσίας διαφορά. Το κοινοτικό δίκαιο επίσης δεν απαιτεί από το εθνικό δικαστήριο να μην εφαρμόζει τον κανόνα σύμφωνα με τον οποίο δεν μπορεί να ζητηθεί ταυτόχρονα η ακύρωση ενδιάμεσης διαιτητικής αποφάσεως, η οποία ορίζει την επί της ουσίας διαφορά, και η ακύρωση μεταγενέστερης διαιτητικής αποφάσεως, η οποία καθορίζει το ύψος της απορρέουσας από τη μη εκτέλεση της εν λόγω συμβάσεως ζημίας.

Πρόταση

52. Για τους ανωτέρω αναφερθέντες λόγους, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στα υποβληθέντα από το Hoge Raad ερωτήματα ως εξής:

- «1) Το κοινοτικό δίκαιο δεν επιβάλλει στους διαιτητές να εξετάζουν αυτεπαγγέλτως ερωτήματα σχετικά με το συμβατό προς το κοινοτικό δίκαιο περί του ανταγωνισμού συμβάσεως της οποίας η εκτέλεση έχει υποβληθεί σ' αυτούς, όταν η

εξέταση των εν λόγω ερωτημάτων υποχρεώνει τους διαιτητές να παραιτηθούν από την ουδετερότητά τους, εξερχόμενοι των ορίων της διαφοράς όπως αυτά καθορίστηκαν από τα συμβαλλόμενα μέρη και στηριζόμενοι σε άλλα γεγονότα και περιστάσεις απ' αυτά στα οποία στήριξε το αίτημά του το συμβαλλόμενο μέρος που έχει συμφέρον για την εφαρμογή των εν λόγω διατάξεων.

- 2) Ο εθνικός δικαστής οφείλει να δεχθεί αίτηση ακυρώσεως διαιτητικής αποφάσεως για τον λόγο ότι η απόφαση αυτή αντιβαίνει στο άρθρο 85 της Συνθήκης, ακόμη και αν οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες επιτρέπουν την ακύρωση λόγω παραβιάσεως του δικαίου μόνο στις περιπτώσεις ασυμβάτου προς τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη.
- 3) Το εθνικό δικαστήριο υποχρεούται να δεχθεί αίτηση ακυρώσεως διαιτητικής αποφάσεως λόγω του ότι η απόφαση αυτή είναι αντίθετη προς το άρθρο 85 της Συνθήκης, ακόμη και αν το προβαλλόμενο στο εξής ζήτημα του εφαρμοστέου του εν λόγω άρθρου παρέμεινε εκτός των ορίων της διαφοράς κατά τη διαιτητική διαδικασία και αν, συνεπώς, οι διαιτητές δεν εξέδωσαν συναφώς απόφαση.
- 4) Το κοινοτικό δίκαιο δεν υποχρεώνει το εθνικό δικαστήριο να μην εφαρμόζει εθνικούς δικονομικούς κανόνες σύμφωνα με τους οποίους η ισχύς του δεδικασμένου, την οποία η εθνική έννομη τάξη αναγνωρίζει σε μία απόφαση, δεν μπορεί να αμφισβητηθεί στο πλαίσιο της ακυρώσεως διαιτητικής αποφάσεως η οποία, για να καθορίσει το ύψος ζημίας απορρέουσας από τη μη εκτέλεση συμβάσεως, βασίζεται σε προηγουμένη απόφαση η οποία ορίζει την επί της ουσίας διαφορά. Το κοινοτικό δίκαιο επίσης δεν απαιτεί από το εθνικό δικαστήριο να μην εφαρμόζει τον κανόνα σύμφωνα με τον οποίο δεν μπορεί να ζητηθεί ταυτόχρονα η ακύρωση ενδιάμεσης διαιτητικής αποφάσεως, η οποία ορίζει την επί της ουσίας διαφορά, και η ακύρωση μεταγενέστερης διαιτητικής αποφάσεως, η οποία καθορίζει το ύψος της απορρέουσας από τη μη εκτέλεση της εν λόγω συμβάσεως ζημίας.»